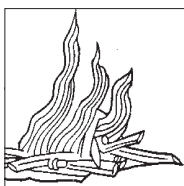

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2013. június
XX. évfolyam 2. szám

Nyári vasárnapokon úgy tódultak az újpestiek a Népszigetre, mint a budaiak a Normafához. Jöttek családostól, hiszen a fűszerpaprikás, fafüstös halászlé illata és a szabadság érzete egyszerre töltötte be a levegőt. A kirándulók, a szerelmespárok, a futballisták, a teniszezők, az evezősök és a drukerek mind a zöldbe vágytak. Majd történt, ami történt: az érkezőknek bármilyen kalandban, csalódásban vagy győzelemben volt része, Illik Viktor, a kertvendéglő tulajdonosa végül mindenkit jóllakatott. Volt idő, hogy szabadtéri tűzhelyén egyszerre öt bográcsban főzte a halászlévet. A finom falatokhoz és korsó sörökhöz Lakatos Gyuszi cigányzenekara muzsikált.

Hogy mi történt ezen a rendkívüli napon, amikor fehéringes, nyakkendőös férfiak, és kalapos hölgyek gyűltek össze az Illik csárda kertjében, arra csak az édesanyja mellett álló, matrózruhás kisfiú emlékezhet. Lehet, hogy az újpesti asztalosok, a bőrösök, vagy a hajógyári munkások tartottak majálist? Vagy egy lakodalmom vendégseregét kapta lencsevégre a fotós? Esetleg az Illik-féle halászléfőző verseny népes zsűrije került a címoldatlunkra? Bárkit is ünnepeltek a Népszigeten, a többségnek ezúttal be kell érnie állóhellyel. A kedvünkért egy pillanatra mindenki megállt, megállt az idő is, de a fűszerpaprikás, fafüstös halászlé illata most is csiklandozza az orrunk hegyét. □

Barta Flóra

110 éve nyílt meg az UTE népszigeti sporttelepe

„E hó 24-én az Újpesti Torna-Egyesület ünnepiesen megnyitotta új sporttelepét, mely az újpesti Népszigeten van, közel az újpesti villamos- és hajóállomáshoz. Az új sporttelep szabályszerű football-, futó- és tennis-pályákból áll és így mindennemű torna, atletikai és football-versenyekre alkalmas.” (Sport-Világ, 1903. május 31.)

„A kora délutáni órákban teljes díszben, „fit”-en várta a sporttelep hatalmas terenuma a színes tennis-pálya, a kényelmes tribün és a nyájas büffé a guirlandos zászlóktól ékes főkapun behullámzó ragyogó elit közönséget, mely csakhamar zsúfolásig megtöltötte az 1000 személyre szóló árnyas tribünt, valamint a labdarúgó-pályát övező nézőteret [...] közöttük számos ismert szakszférfiút, mint Erkel Gyula tanárt, Weigele Sándort, Kumsay Ferencet, a budapesti és helybeli lapok sporttudósítóit, közöttük a meglepő számban megjelent hölgytársaság pompás koszorúját. Az URAK [Újpest-Rákospalotai Atlétikai Klub] testvéregyesület is imponáló számban vett részt mindvégig az érdekes sportünnepen. Az érkező vendégeket Vágó Miksa elnök és Pásztor Samu titkár fogadták [...] Az ünnepély a himnusz magasztos énekével vette kezdetét, melyet az egyesület dalárdája Kertész Vilmos karnagy vezetésével énekelt, s melyet a közönség kalaplevéve, állva hallgatott meg [...] A kiválóan sikerült ünnepélyt este a „Régi Hívek” helységeiben kedélyes bankett követte, melyet Benkő Dávid arranzsírozott, s amelyet számos sziporkázó toast és ötletes attrakció tett feledhetlenné. A megnyitóünnep sikereiben az említetteken kívül kiváló része volt Opfermann pályabiztosnak és Grünbaum Ede szer-tárosnak” (Újpesti Közlöny, 1903. május 31.)

„Az ujonnan megalkotott pályarend-tartást – ígéretünkhöz képest – következőkben ismertetjük: A pályarend fölött a pályabiztos és a 2 pályaugyeletes disponálnak. Segítségök-re egy az egyesület tisztikarából és 10 egyesü-

leti tagból alakult pályabizottság szolgál. Minden pályalátogató igénybe veheti közre-működésüket, e mellett netaláni sérelmekre panaszkönyv áll rendelkezésre. A pályára nyil-vános mérkőzések alkalmával bárki beléphet a meghívókon vagy egyébként megszabott föl-tételek mellett; hétköznapiakon a tagok díjta-lanul, a családtagjaik 10 filléres, idegenek 20 filléres gyakorló-jeggyel látogathatják a tele-pet. Ezen gyakorló-jegyek alapján egyesületi működésben csak akkor lehet résztvenni, ha erre footballnál és atletikánál a kapitány, tor-nánál a művezető az engedélyt megadja. Tor-naszerek nem tagok által csak rendes torna-órán használhatók. A néző közönségnek a belső pályára lépni tilos; gyermekek csak szü-lőik kíséretében jöhetnek s csakis a tribünön tartózkodhatnak. A pálya épsége és tisztasága szem előtt tartandó; okozott károk azonnal, készpénzben térítendő meg. A pálya-felügye-lettel megbízottak minden jegyet s igazolványt ellenőrizhetnek. Minden pályalátogató, akár vendég, akár tag köteles az egyesület tekinté-lyéhez méltó jó modort s kifogástalan magatar-tást tanusítani. A pályarendtartás ezen intéz-kedéseit megfelelő fegyelmi eszközökkel biz-tosítják.” (Újpesti Közlöny, 1903. június 28.)

„[...] ma már nem ujság, hogy van a Dunaágakat elválasztó Népszigeten, zöldbe borult, illatos erdőktől övezve egy hatalmas sporttelep, mely az Újpesti Torna Egyesületet vallja urának. Az a nagy és válogatott közön-ség, mely vasárnapokon megtölti a telepi emelvényt s a nézőtereket, részt vevén az iz-galmas labdarúgó mérkőzéseken, atletikai versenyeken; azok a jobbára ifjú hölgyekből álló társaságok, melyek a század legelegán-sabb játékát, a tennist művelik a remekbe készült tennis-pálya vonalain; azok a fiatal emberek, kik nap-nap után erősítik fejlődő izmaikat, növelik testi ügyességüket a legkü-lönfélébb tornaeszközökön: mind valameny-nyien tanuságot tesznek az Eszme realizá-ciójáról.” (Újpesti Közlöny, 1903. július 5.)

(Összeállította: Lőrincz Róbert)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tisztelt elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLÖSY MARIANNE

Számunk szerzői:
BARTA FLÓRA *doktorandusz*
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
gimnázium-igazgató
IVÁNYI JÁNOS *okleveles építőmérnök*
KOMJÁTHY ALADÁR *matematikus,*
költő, könyvtáros
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi*
adjunktus, tudományos főmunkatárs
(ELTE, MTA ÖK Duna-kutató
Intézet)
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
LŐRINCZ RÓBERT *könyvtáros*
MAROSI NAGY LAJOS *presbiter,*
felelős szerkesztő
ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró,*
szerkesztő
SZÖLLÖSY MARIANNE *helytörténeti-*
gyűjtemény-vezető

Kiadja:
Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2013. június
XX. évfolyam 2. szám

Halászléfőzés az Illik csárdában, a Népszigeten (részlet)

1	BARTA FLÓRA <i>Halászlé a Népszigeten</i>
	Múltidéző
2	<i>110 éve nyílt meg az UTE népszigeti sporttelepe</i> Összeállította LŐRINCZ RÓBERT
	Tanulmány
4	SZÖLLÖSY MARIANNE <i>Az Ady Endre Művelődési</i> <i>Központ története, 1. rész</i>
	Közlemények
8	MAROSI NAGY LAJOS <i>Száznegyven éves a baptista misszió</i> <i>Újpesten, 1. rész</i>
12	KRIZSÁN SÁNDOR <i>Újpest iparvágányai (1896–1914),</i> <i>2. rész</i>
16	LŐRINCZ RÓBERT <i>Az UTE hajdani sporttelepe</i> <i>és a Népsziget egyéb sportlétesítményei</i>
19	IVÁNYI JÁNOS <i>Újpesti középítkezések az Építő Ipar</i> <i>1909–1913-as évfolyamainak tükrében</i>
21	VARGA KÁROLY <i>Újpest sportegyesületei</i> <i>az 1940-es években</i>
23	KOMJÁTHY ALADÁR <i>Babits tanár úr (részlet)</i>
24	DR. KRISKA GYÖRGY <i>Praktikák az Újpesti Élet-képek</i> <i>fotópályázatra: makrofotózás</i>
	Híres újpestiek
26	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Komjáthy Aladár</i>
	Interjú
29	SZÖLLÖSY MARIANNE <i>Erdélyből menekülve újpestivé lett</i>
32	Helytörténeti hírek

SZÖLLŐSY MARIANNE

Az Ady Endre Művelődési Központ története, 1.rész

Újpest egyik legnagyobb köz-
művelődési intézményének
története idén már 113. évébe
lépett. Kezdetei a magyar pol-
gárosodás virágkorára nyúl-
nak vissza, amikor civil szervezetek kezdemé-
nyezései során a társadalmi élet különböző
szinterein jöhettek létre közösségi érdekeket
szolgáló létesítmények. Ilyen kezdeménye-
zések nyomán Újpesten is létesültek intézmé-
nyek a kultúra, sport vagy akár az egészségügy
területén. Az Ady Endre Művelődési Központ
változatos, a történelmi, társadalmi változások-
nak megfelelően módosult, átalakult történe-
tét jelen esetben csupán szinte vázaltszerűen,
működésének egy-egy jelentősebb, jellemzőbb
epizódját felelevenítve tudjuk megjeleníteni.

Az „ős Ady” története

Újpest első közösségi művelődést szolgáló
létesítménye, mely kifejezetten erre a célra
készült, a mai Árpád út 66.-ban lévő Polgár
Centrum épülete volt. Létrejött, Újpestre
jellemző módon civil kezdeményezésnek kö-
szönhető.

Az 1840-ben gróf Károlyi István által
alapított iparos település ifjú polgárai hozták
létre az Újpesti Önképzőkört 1877. július
29-én az Árpád út 40.-ben egy magánháza-
ban. Elnöke az ekkor 16 éves Sztérényi József báró

(1861-1941), a későbbi kereskedelemügyi mi-
niszter lett. A 18 alapító tag között találjuk
Ugró Gyulát (1865-1949), mint alkönyvtárost,
aki Újpest (az ékezet nélküli írás volt akkor-
ban szabályos) község utolsó bírása, majd a
várossá vált település első polgármestere lett
1907–1911 között. Az önképzőkör tagjai iro-
dalmi, történelmi ismereteik bővítése mellett
saját alkotásaikat mutatták be, vagy színi
előadásokat szerveztek az összejöveteleken.
1883-ban újabb egyesület alakult a város másik
pontján: a Társalgó Kör, mely elsősorban a
zeneművészet megkedveltetését kívánta
segíteni.

A két egyesület 1887-ben egyesült Új-
pesti Közművelődési Kör néven, elnöke
Ladányi Zsigmond lett, akit 1888-tól
dr. Führer Simon követett 1912-ben bekö-
vetkezett haláláig. A megalakulásakor az
Árpád út 1.-ben helyet kapott kör irodalmi
bizottsága hosszú időn át irányította Újpest
szellemi életét, a vigalmi bizottság gondos-
kodott a társasélet szervezéséről, szórakozta-
tásáról. Adományokból és egyéb bevételekből
származó elkülönített összeget az ösztöndíj-
alapot kezelő bizottság a tehetséges, de sze-
gény gyerekek támogatására használta fel.
Közel 1000 kötetes gyűjteményük közkönyv-
tárként, közszolgálati feladatokat látott el.
Jelentőségüket mutatja Ugró Gyula az egye-
sület fennállásának 50. évfordulóján elhang-
zott beszéde: „Akkoriban körünk tagjai sorába
tartozott a községi elöljáróságnak úgyszólván
minden számottevő tagja, országgyűlési
képviselőnkkel: Wolfner Tivadarral az élükön,
kik mindennap ott tárgyalták le a többi kör-
taggal az akkori községi szellemi és gazdasági
ügyeket, úgy hogy a község rohamos fejlődé-
sének minden fontosabb ügye a körben dön-
tetett el. Így például a modern pedagógiai
követelményeknek megfelelő elemi iskolai
épületek létesítése, a polgári fiú- és leányisko-
lák kérdésének megoldása, iparosok és

Színházterem az 1920-as években

kereskedők továbbképzésének kérdése, a népjólét előmozdítása, a szociális bajok megszüntetésére irányuló törekvések, stb., stb. mind mint állandó tárgyak szerepeltek a kör ülésein, vagy azokon kívül a mindennapi társalgások terén, úgy hogy Újpest, fejlődésének minden fontosabb mozzanata abban az időben a Közművelődési Kör nevéhez fűződött.” A közélet minden területére kiterjedő feladatvállalás készítette a Kör vezetőségét, hogy a helyi sajtó színvonalát is az elvárt szintre emelje. 1897-ben indította ezért a Társadalmi Lapok című folyóiratot, Kárpáti János szerkesztésében. Az újság 1902-ig fontos társadalmi információt hordozó orgánumként működött.

A társadalmi élet vezető egyesülete tevékenységéhez méltó épület létrehozását határozta el 1896. március 10-én. Az építkezéshez szükséges, a mai Árpád út 66. szám alatti telket műkedvelő előadásaikon összegyűjtött 500 pengővel foglalták le. A házépítési alap adományokból, lakossági kölcsönökből állt össze, megmozdult a nagyközség szinte minden polgára: 14 fő adományozott 500-500 pengőt, további hatvanhatan 500-1000 pengő közötti összeg kölcsönzésével járultak hozzá az építkezés költségeihez.

Az épület Kovács Frigyes műépítész tervei szerint, Kőrösi Lajos építőmester kivitelezésében jött létre; mindketten helyi lakosok voltak. Utcai homlokzatának jelentős részét a „Kör” kávéház foglalta el. A beruházással megbízott albizottság számára is nyilvánvaló volt, hogy kívülről jól látogatható nagy területű kávéház bevétele jelenti a kölcsönök visszafizetésének biztos alapját és jelentős támogatást nyújthat a közművelődési célok megvalósításában is. Az épületet 1899. december 17-én avatták fel díszközgyűléssel, táncmulatsággal.

1900-ban a Kör összes helyiségeiben rendezett kiállítással vette kezdetét az újpesti alkotóművészek és az egyesület együttműködése. A kiállítás megnyitotta a polgárok érdeklődését a helyi alkotók iránt. A Kör számára Wolfner Tivadar báró Telepy Károly egyik tájképét vásárolta meg, melyet a könyvtárban helyeztek el. A kiállítók között szerepelt: Mednyánszky László, Fényes Adolf, Edvi Illés Aladár, Pörge Gergely, Pállya Celesztin és

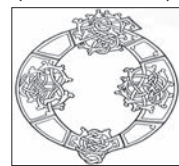
Károly, Margittay Tihamér, Kézdi-Kovács László, Kernstok Károly, Jakoby Károly, Thurmayer Sándor. E kiállítások évente ismétlődtek növekvő erkölcsi és anyagi haszonnal.

Az immár székházzal büszkélkedő egyesület irodalmi bizottságának elnöke dr. Ugró Gyula lett, a vigalmi bizottságot Szél Manó vezette. A heti rendszerességgel tartott ismeretterjesztő előadások: női-, jogi-, gazdasági-, életvezetési és egyéb problémákkal foglalkozó estek vonzották a látogatókat.

A Kör tevékenységének egyik legjelentősebb művelődéspolitikai munkája a helyi gimnázium létrehozására 1897-ben indított kezdeményezés. A bizottság elnöke Friedmann Ármin rabbi volt, tagjai között a település legjelentősebb személyiségeit láthattuk: ügyvédek, orvosok, gyáriparosokat. Munkásságuk eredménye az 1905/06-os tanévben megnyílt községi gimnázium volt, a mai Könyves Kálmán Gimnázium jogelődje. Első igazgatója újpest első polgárának, Mildemberger Mártonnak unokája, Klima Lajos lett.

A kulturális élet virágzó korszakát csak az első világháború, és a Tanácsköztársaság viharos időszaka szakította meg. 1927-ben az Újpesti Közművelődési Kör fennállásának 50. évfordulóján, még 11 alapító tag vett részt az ünnepségen. A 20. század első felének meghatározó újpesti szervezete életét az 1940-ben életbe lépett második zsidótörvény törte derékba. Erőszakkal oszlatták fel az újpesti polgárságnak azt az egyesületét, amelynek túlnyomó többsége mindig a vallási, világnézeti türelmet hirdette.

A Ságvári Endre Művelődési Otthon (1951–1965)

Újpesten 1945. január 10-én ért véget a háború. Településünk belső része viszonylag keveset szenvedett a bombázásoktól. Már februárban az újpesti Munkásotthonban (1976-ig működött) szervezett színházi előadást Gobbi Hilda és az újpesti születésű Major Tamás. A következő hónapokban a fővárosi színházak újjáélesztése természetesen áthelyezte e kezdeményezés súlypontját. A Közművelődési Kör is újjáalakult júliusban, megalakult az Írók és Művészek Újpesti Szövetsége és a képzőművészek Ba-

golyvár csoportja is folytatta munkáját. Az elkövetkező öt esztendő kulturális életéről kevés információnk maradt, művelődési alkalmakat a gyárakhoz kapcsolódó intézmények biztosítottak.

Újpest 1950. január 1-jén a főváros IV. kerülete lett, az államosítások következtében már tanácsi irányítású Ságvári Endre Művelődési Otthon 1951. november 7-én nyílt meg a korábbi Közművelődési Kör épületében. A ház egyben a párton kívülieket összefogó Hazafias Népfront székhelyéül is szolgált később. A Kör kávéház Árpád Étterem és Kávéház néven éledt újjá, már külső vendéglátóipari cég üzemeltette. Házon belül könyvtár, színházterem, klubterem és iroda működött. A művelődési otthon első igazgatónőjének rövid életű működése után Nagy József Attila vette át a vezetést. (Keresztneve a barátok körében kedves hangsúlyt kapott.) Természetesen vezetői tevékenységét a kor követelményeihez igazodva meg kellett osztania a társadalmi vezetőséggel, mely a nőtanács titkárából, az MSZBT (Magyar – Szovjet Baráti Társaság) titkárából, szakkörvezetők közül, kerületi tanács-tagokból és a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (1957-től Kommunista Ifjúsági Szövetség) képviselőiből állt. A társadalmi vezetőség munkája névleges volt, a negyedévente tartott összejöveteleken meghallgatták az igazgató beszámolóját, javaslatait, de érdemben nem kapcsolódtak be a munkába. A vezetőségbe választott orvosok, ügyvédek, oktatók időhiány miatt nem látogatták a programokat. A nagyjából csak társadalmi és tömegszervezeti munkát végző intézmény vezetőségét

Klubest az „Ády”-ban

1961-ben szervezték át. A kerületi tanács végrehajtó bizottsága határozata értelmében kibővítették a társadalmi vezetőséget 19 főre. Ketten a tanács népművelési osztálya, öten a Hazafias Népfront, hárman a Nőtanács, a többiek a művelődési otthon által javasoltak közül kerültek ki. Utóbbiak a legjelentősebb tevékenységet folytató fotóklub, képzőművészklub, eszperantó tanfolyam vezetői voltak: Peredi János, Linke Károly, Nagybányai Nagy Zoltán, Somogyvári József, illetve Kővári József és Zák Ferenc, a bélyeggyűjtőklub vezetője.

A művelődési otthon feladata a társadalmi szervezetekkel közösen szervezett vagy azok által önállóan rendezett programok közötti egyensúly megteremtése, a központi népművelési programnak megfelelő tendenciák érvényesítése volt. A népfronttal közösen rendezték az ismeretterjesztő előadásokat, filmvetítéseket, a nőtanáccsal a gyermek- és nőnap rendezvényeket, klubesteket, a Vöröskereszttel egészségügyi felvilágosító előadásokat, a KISZ-szel a fiataloknak szóló szórakoztató programokat, kiállításokat. A kötelező politikai ünnepek és a tömegszervezeti rendezvények elsőbbsége miatt több ízben saját kiscsoportos foglalkozásaik maradtak el, illetve helyeződtek át kényszerűségből külső helyiségekbe.

1951-ben alakult meg az a képzőművészek csoportja, amelynek első vezetője Rákos Sándorné, 1952-ben Gera Éva, a következő évtől Kákonyi István lett. A kör valódi megalakulását azonban 1954-től számítják, amikor Nagybányai Nagy Zoltán vette át a vezetését, s az Újpesti Derkovits Képzőművészeti Kör nevet vette fel. A művelődési ház galériáján, majd később pincéjében működött. Felszerelése kielégítő volt, kellő számú rajzbak, rajztábla, festőállvány, gipsz és élő modell állt rendelkezésükre. Az 1956 nyarán bekövetkezett árvíz nyomán megemelkedő talajvíz használhatatlanná tette a helyiséget berendezéseivel együtt, így a foglalkozások megszűntek.

1957 tavaszán indulhatott újra munkájuk. A művelődési ház átalakítása miatt 1959-ben több ideiglenes helyszínen dolgoztak (iskolában, imaházban, üzlethelyiségben). A következő év elején a Csokonai utca 38.-ban

– a művelődési házhoz csatolt Derkovits Klubban (háború előtt a Katolikus Legényegylet helyisége) – kapott helyet a szakkör. Nyári alkotó táboraikat először Kőszegen, majd évi rendszerességgel Verőcén rendezték. Munkájukról a művelődési otthon kiállítótermében, illetve az Árpád út 67.-ben működő Mini Galériában rendezett kiállításokon adtak számot. (A kiállítóhelyiség 1978-tól Banga Ferenc vezetésével az Árpád út 37.-ben fogadta az alkotókat.) A Mini Galéria kiállítói többek között: Giron Emánuel, Fábri Tibor, Lányi Gábor Csaba, Nagybányai Nagy Zoltán, Tóth László, Jozefka Antal voltak. (Az 1967-ben felújítva megnyílt Csokonai utcai Derkovits Klubban az Ifjúsági Klub és a fotószakkör kapott helyet.)

Az Árpád út 66.-ban a képzőművészeti szakkör mellett, a felnőttek fotószakköréhez tanfolyam társult, a sakk- és a bélyeggyűjtő kör 400 tagot számlált, a '60-as években divatos eszperantóval foglalkozó szakkörrel párhuzamosan tanfolyam is működött. Az ismeretterjesztés klubokon belül zajlott. Volt Nők klubja, Művészetbarát, Zenebarát, Népfront és Ifjúsági klub. Külön említést érdemel a kertés házak tulajdonosai számára indított igen népszerű kertészeti előadássorozat, mely évente kiskerti termékek kiállításával zárult.

Gyermekek számára rendszeres program az Árpád úti épületben a vasárnapi mesemozi volt, mely alkalmanként 500 gyermek számára jelentett szórakozást folyamatosan fél 10-től este 6-ig. Diákok részvételével biológia, mintázó, balett, csillagász, honismereti szakkör működött. A diák és a zenebarát csoport 60 főt számlált.

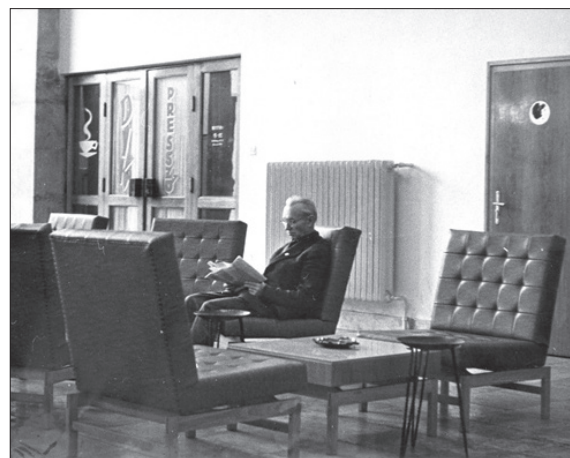
Fiatal Értelmiségiek Klubja

A szellemi közösségteremtés gondolta 1962 őszén hozta össze azokat a frissen diplomázott újpesti fiatalokat, akik többségükben a Könyves Kálmán Gimnáziumban érettségiztek. A társas összejövetelek szervezése még művelődési házi keretekben is hivatalos jóváhagyást igényelt. Sipos Lajos (gimnáziumi tanár, később az ELTE egyetemi tanára, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke, díszpolgárunk), Somos András (ügyvéd, később a Budapesti Ügyvédi Kamara elnökhelyettese, főtitkára, díszpolgárunk) a kerületi pártbizott-

ság hallgatólagos jóváhagyásával, és a Hazafias Népfront kerületi bizottságának támogatásával létre hozta az értelmiségi klubot. A tagok programjukat a művelődési ház műsortervébe építve kéthetente találkoztak. A gimnáziumi iskolatársak mellé folyamatosan csatlakoztak frissen diplomázott vagy diploma előtt álló fiatalok. A rövidesen 70-80 tagot számláló klub összejövetelein előadások hangzottak el társadalmi kérdésekről, új könyvekről, színházi bemutatókról, művészetpszichológiáról, a filmművészet második világháború utáni történetéről, az alkotóművészek személyiségéről és társadalommal fennálló kapcsolatáról, az ártatlanság vélelméről. Orsós magnetofonnal jazzbemutatókat, Berda József költői esteket rendeztek, de nem maradhatott el egy-egy jó asztalifoci-bajnokság sem. Programjaikat állandó figyelemmel kísérte a politikai hatalom.

Az 1970-es évekre az alapítók középkorúakká váltak, egzisztenciális gondjaik és családjuk vált elsődleges problémává, a puhuló diktatúra következtében a közéleti kérdések iránti általános érdeklődés is vesztett elevenességéből. A klub aktív tagok és programok hiányában lassan elszorvadt. 1979/80-ban újabb kísérletek történtek életre hívására, legnagyobb sikere Bartos Tibor (író, műfordító) és Györffy Miklós (később az MTV riportere) Irodalmi Kávéházának volt. Pontosan senki nem tudja, hogy az érdeklődés hiánya vagy a hatalom „diszkrét fojtogatása” miatt szűnt-e meg ez a forma pár évvel később.

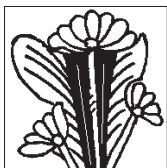
(Folytatjuk...)

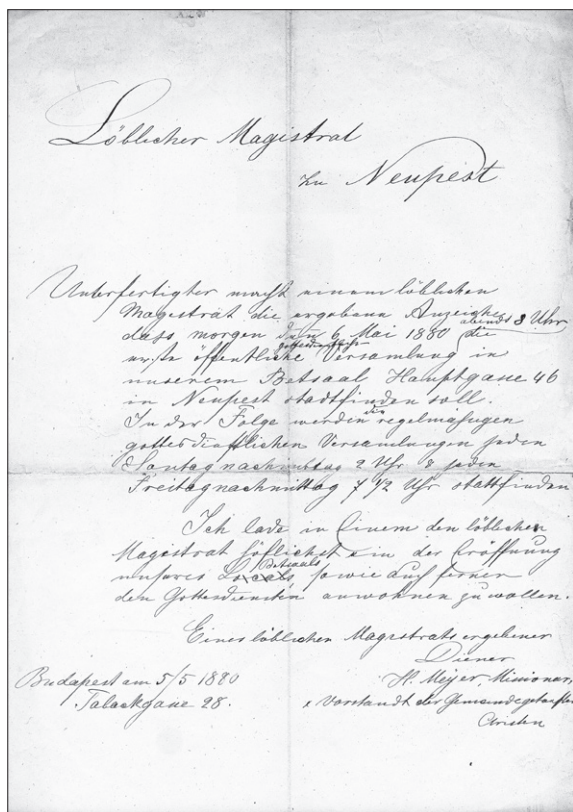
A Derkovits Klub előtere

MAROSI NAGY LAJOS

Száznegyven éves a baptista misszió Újpesten, 1. rész

Az első baptista misszionáriusok még az 1848-as forradalom és szabadságharc előtt, 1846-ban érkeztek Magyarországra. Hamburg városa tűzvész áldozata lett és sok mesterember vett részt a város újjáépítésében. Így kerültek magyarok is a Hanza-városba, és kapcsolódtak be nem csak a városépítésbe, hanem a hamburgi baptista gyülekezet életébe is. J. G. Oncken (1800-1884), akinek világszerte ismert mondata így hangzott: „Minden baptista misszionárius”, egy idő után hazaküldte a szorgalmas asztalosokat és arra bátorította őket, hogy jó hírként az evangélium üzenetét is vigyék magukkal.

Meyer Henrik megbíró levele az Újpesti Magisztrátusnak, 1880

A forradalom leverése után Bécs szigorú ellenőrzés alatt tartotta Magyarországot, ahol betiltottak mindennemű szervezkedést, így a Hamburgból érkezett baptista misszionáriusok működését is, akik nem egyszer asztalosműhelyek homályában, kis közösségekben tanulmányozták a Bibliát.

Az újabb kori baptista misszió mintegy negyed századdal később indult el hazánkban, amikor 1873 tavaszán, Pest, Buda, Óbuda egyesítésének évében Magyarországra érkezett Meyer Henrik (1842-1919), a Brit és Külföldi Bibliatársulat kolportőre (bibliaárusa). Korábbi állomáshelyéről, a horvátországi Zágrábból 1873. március 6-án futott be a Déli pályaudvarra az a gőzvontatású vonat, amelyen a harmincegy éves Meyer Henrik és litván származású felesége, Michelson Matild (1829-1898) Budapestre érkezett. Gondolta volna bárki is, hogy a minden bizonnyal csomagjait cipelő szakállas fiatalembernek az idegen városban tett első lépéi nyomán, céltudatos munkájával a keresztyén misszió egy új, virágzó ága, a baptista közösség alakul meg Magyarországon?

A bibliaárus Meyer hamarosan munkához látott Pesten, Újpesten és Óbudán. Újpest, az akkor önálló település Meyer naplójában Neupest néven szerepel. Önéletrajza szerint 1873 márciusában az újpesti Schneider család lakásán tartotta első bibliaóráját. Meyer Henriket még megérkezésük napján (1873. március 6-án) felkereste alkalmi szállásukon Schneiderné testvér Újpestről. Hogy e találkozást megalapozó ismeretség honnan eredt, nem tudjuk, de bizonyos, hogy az Újpesten elinduló baptista missziómunkának ez a Meyer-Schneider-féle testvéri kapcsolat vetette meg az alapjait. (Egyes vélemények szerint az akkor főként német anyanyelvű lakosság németországi kapcsolataihoz vezetnek ennek a nem bizonyítható ismeretségnek a szála.) Meyer Henrik emlékiratában többször

is megemlékezik magyarországi munkájának kezdetéről, köztük az újpesti látogatásairól: „Több családhoz lettem bejáratos [...] Újpesten is volt egy család, akiknél összejöveleket tarthattunk. Újpestre vasárnaponként is eljártam”.

Schneiderék több ízben is fogadták otthonukban Meyer testvért és ott házi istentiszteleteket tartottak. Mint a Bibliatársulat könyvterjesztője a Bibliák iránt érdeklődőknek családi körben tartott magyarázatokat, így sikerült hallgatókat toboroznia. Mivel a Brit és Külföldi Bibliatársulat szigorúan tiltotta kolportőröknek a hitbuzgalmi beszédek, Meyer Henrik nem sokáig lehetett bibliaterjesztője a londoni székhelyű társulatnak. Miután 1874 decemberében két óbudai hitvallót merített be a Lukács fürdő vizébe, a Bibliatársulat felmondott Meyernek, aki ezt követően hivatásszerűen, teljes idejét áldozta a bizonyágtételnek és a gyülekezetek szervezésének. Meyer Henrik munkásságának kezdetét, 1873-at tekintjük tehát az újabb kori baptista misszió elindulásának. Ettől az időponttól számítjuk az újpesti baptista misszió kezdetét is. Hogy Újpest ott van az első között említendő magyarországi gyülekezetek sorában, azt mi sem bizonyítja ékebben, mint az a tény, hogy Meyer Henrik 1873. június 2-án már 26 embernek prédikált Isten ígéjéből.

Az első újpesti baptista imaterem megnyitására 1880. május 6-án került sor a Fő utca (ma: Árpád út) 46. sz. alatt. A hivatalos megalakulás tényét a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok 1880. évi száma ekképpen közli: „A baptisták Újpesten imaházat szándékoznak nyitni, s ezt Meyer Henrik, a magyarországi baptisták elöljárója Pest megye alispánjának be is jelentette.” Újpest település Magsztrátusát is értesítette Meyer, sőt meg is hívta az imaterem megnyitására az alábbi szöveggel:

„Dicséretes Újpesti Magsztrátus!

Alulírott alázatosan jelenti a dicséretes Magsztrátusnak [községi elöljáróságának], hogy holnap, 1880. május 6-án este 8 órakor óhajtja megtartani az első nyilvános istentisztelet [gyülekezeti] összejövetelt imatermünkben, a Fő utca 46-ban, Újpesten. A továbbiak-

ban a rendszeres istentiszteleti alkalmak minden vasárnap délután 2 órakor, valamint minden pénteken délután 7:30-kor lesznek. Egyúttal a legudvariasabban hívom meg dicséretes Magsztrátust, hogy vegyenek részt imatermünk megnyitásán, valamint a további istentiszteleteken.

A dicséretes Magsztrátus egyik aláírtos szolgálja:

Meyer Henrik misszionárius,
és a gyülekezet által bmerített
Krisztusban hívők elöljárója”

Az első baptista imaterem megnyitása után, 1880. május 17-én az újpesti Duna-ágban bmerítkezett Mayerhoffer Borbála, az első újpesti hitvalló. Ez év júliusában még két hitvalló vette fel a bibliai keresztséget, majd decemberben szintén bmerítésre került sor. 1880 tehát az újpesti baptista gyülekezet szervezeti megalakulásának az éve. Ezt az évszámot Meyer Henrik is hangsúlyozza följegyzéseiben. Mindezek Meyer Henrik fennmaradt dokumentumaiból, naplóból, 731 katalogizált leveléből és a ránk maradt anyakönyvekből igazolhatók.

Meyer Henrik többirányú missziómunkát folytatott a fővárosban, így az újpesti baptista misszió akkor vett nagyobb lendületet, amikor 1888. november 30-án Hamburgból Újpestre érkezett Wiegand Ágoston (1864–1924) könyvkötő, későbbi bécsi lelkipásztor, aki lelkes megalapítója volt az újpesti baptista vasárnapi iskolának, és nevéhez fűző-

Az 1914-ben felépült baptista imaház

dik a gyülekezet énekkarának megszervezése. Újpesti működése idején fűszerkereskedést nyitott a Lőrincz utcában. 1889-ben feleségül vette a gyülekezet egyik alapító tagját, Grieger Karolinát. Wiegand Ágoston volt a gyülekezet első felavatott presbitere és lelki munkása, ő volt a gyülekezet helyi vezetője is, aki Meyer Henrik lelkipásztorral együttműködve vezette a 19. századbeli németajkú újpesti filiát. Ekkor a gyülekezet már a Lőrincz utcai imatermet használta. Az 1880-ban megalakult gyülekezet Meyer Henrik felügyelete alatt, a Budapesti gyülekezethez tartozott.

Wiegand Ágoston és munkatársai arra az elhatározásra jutottak, hogy prédikátort hívnak és ebben a kis gyülekezet minden tagja (20 fő) egyetértett. Erről egy korabeli gyülekezeti tag feljegyzéseiben így olvasunk: „mind a húsz tag megjelent és egyenként, külön-külön, mindegyiknek elő kellett adni kívánságát. Mindegyik külön-külön kérte az anyagyülekezetet, szíveskedjék az újpesti állomást önállósítani.” A hozzájárulást megkapták és prédikátor után néztek. Végül Gerwich Györgyöt (1871-1952), a Hamburgi Baptista Teológiai Szemináriumban végzett prédikátort választották meg. Az ő jelenlétében 1901. július 14-én a gyülekezet hivatalosan is kimondta önállósulását.

Gerwich György, a fiatal energikus prédikátor nagy lendülettel látott munkához, bár a meghívó gyülekezet nem leplezte szegénységét és fiatal prédikátorának fizetésül „csak hideg vizet és kenyeret” ígért. Lelkipásztori munkája nyomán kis lépésekkel, de

Ünnepi emlék-istentisztelet a gyülekezet megalakulásának, évfordulóján 1970-ben

állandóan haladt előre a gyülekezet, sőt egy év múlva már kétszeresére nőtt a létszám. A növekedés két ellentétes irányú változás egyenlege: századunk elején tömeges a kivándorlás, ugyanakkor a hívők bizonyosságtevő készsége rendkívül lelkes. Évente ötször is sor került bemerítésre, bár mindig alacsony számúak a csoportok.

Újpest város lakossága az első világháborút megelőző utolsó békeévben 60-70 ezer fő volt. A baptista gyülekezet jelenléte jótékonyan hatott a környezetre. A századelő Újpestje az iparosodás lendületében élt. Sok más nemzetiségű iparos is letelepedett, és magával hozta szakmai ismeretét. Németek, szlovákok, délszlávok, és csehek duzzasztották a lakosságot. Sok szegény ember talált otthont az apró házakban. Újpesten már akkor is sok volt a gyári munkás, meg az asztalos, akik kisiparosokkal dolgoztak. A növekvő gyülekezet legnagyobb része egyszerű munkásemberekből tevődött össze, számtalan németajkú iparosember volt közöttük. Kezdetben inkább csak németül, később azonban egyre sűrűbben magyarul is hangzott az evangélium. Mindennapos esemény volt a németajkú Gerwich György prédikátor igehirdetésének tolmácsolása magyarra.

1890-től a Lőrincz utca 14.-ben több szobát összenyitva alakították ki az imaházat. Ennek évi bére a Wahrheitszeuge német baptista folyóirat szerint 200 márka volt. Ott már rendszeres összejövetelek voltak; vasárnap reggel imaóra és istentisztelet, délután istentisztelet, szerdán és pénteken este bibliaórák. Vasárnap és szerdán német, pénteken magyar nyelven hirdették az igét. A magyar nyelvű istentiszteleteket Csopják Attila (Budapest Nap utcai gyülekezet) és Bodoki Lajos (József utcai gyülekezet) vezetésével tartották meg.

Az önállósulás nyomán gyors fejlődésnek indult a baptisták újpesti gyülekezete. 1903-ban megvásárolták a mai imaház telkét Újpest szívében, a Gyár (ma: Munkásotthon) és a Diófa (ma: Kassai) utcák sarkán. Az itt álló épületet mintegy 250 fő befogadására alkalmas imaházzá alakították. Szükség is volt erre, mert az önállósulás harmadik esztendejében, 1904-ben már mintegy 110 tagot számlált a gyülekezet. A lakóházból átalakított imateremben akkor még petróleumlámpa világít-

tott. Az istentiszteletek olyan zsúfoltak voltak, hogy nem egyszer elfogyott a teremben az oxigén, és a lámpák kialudtak. A baptista misszió, mely német nyelven folytatta működését az erősen iparosodó településen, nagy léptékben növekedett, így rövid tíz esztendő elteltével ismét imaház építésén fáradoztak a testvérek.

1914. nevezetes dátum az újpesti baptisták életében. A fiatal gyülekezet lelkes pásztorával, Gerwich György prédikátorral az élen, ekkor építette föl a jelenlegi imaház alapjait képező épületet. Az építkezést lelkesedés kísérte. A gyülekezet tagjai nagy áldozatkészséggel gyűjtötték a koronákat, sőt a gyermekek is hozták téglafilléreiket. Az építkezést támogatták a dunamenti németek, pénz érkezett Skóciából, Vojka Jánostól (ő volt az egyik 1846-ban Hamburgból hazatérő asztalosmester). A korabeli gyülekezet egy tagja, Noszedlák testvér lovardát épített József főherceg birtokán, Alcsúton. Ismeretsége révén, 1913-ban a főherceg 500 koronát adományozott az újpesti imaház építésére. A testvérek lelkesedését mutatja, hogy 1913-ban döntöttek az építésről és Metzler Antal építész még abban az évben elkészítette a 450 ülőhelyes imaház terveit, és mi több, még a tél beállta előtt tető alá került az új épület. A költségvetés 24 000 korona értékben jelölte meg az építési költségeket.

Nagy lendülettel folyt az építkezés. A lelkes munka eredményeként már a következő évben, 1914. június 1-én, pünkösdhétfőn ünnepélyes megnyitó keretében átadták az imaházat rendeltetésének. Wágner János gyülekezeti vén (presbiter) így emlékezett erre: „Mint ajtónálló, könnytelt szemekkel láttam az érkezőket az ékes imaház küszöbét átlépni. Az első benyomások lenyűgöző hatást váltottak ki, mind a gyülekezetből, mind a messze vidékről számosan megjelent vendégseregéből”. Indokolt is volt ez a sietség, mert az imaház felépítésének évében kitört az első világháború. A férfiak nagy részét katonának vitték.

Az első világháború nyoma elsősorban a gyülekezetet látogató hívők létszámán látszott meg. Az időközben megalakult zene-

kar is elnémult, a zenészek hirtelen lecsökkent száma miatt. Testvéreink azonban a lelki munkát természetesen nem hagyták abba. Különös hangsúlyt kapott a vasárnapi iskolai munka. Időnként négy-öt helyszínen is tartottak vasárnapi iskolai foglalkozást, ahová nem csak a baptista szülők gyermekei jártak el. A korábban is működő Baptista Nőegylet már évekkel előbb bevezette, hogy a szegényebb gyermekeket karácsony előtt felruházták, pedig a karitatív munkához nagyobb volt a szívük, mint a pénztárcájuk. A gyülekezet tagjai áldozatos szeretettel, maguktól elvont fillérekkel segítézték a náluk is szegényebbeket. A világháború nagy veszteségei ellenére is 1921-ben már 162 gyülekezeti tagot tartottak nyilván.

1922-ben Gerwich György prédikátor búcsút mondott az újpesti gyülekezetnek. Már az ezt megelőző két évben is osztoztak szolgálatain a budapesti Wesselényi utcai német gyülekezettel, ekkor azonban Gerwich prédikátor végleg az ország első baptista gyülekezetének lett a pásztor.

Az újpesti baptisták hagyományosan számon tartják a gyülekezet történetének fontosabb eseményeit. Már a kezdetektől fogva generációk emlékeztek a múltira. Hol a városunkban megjelenő baptista misszió elindulására, máskor az első újpesti hívők bemerítésére vagy éppen a gyülekezet önállósulásának jubileumára emlékezünk. Az imaház belső homlokzatán is e három legfontosabb évszám olvasható: 1873, 1880, 1901. A jövő esztendőben ismét ünnepi megemlékezésre készülünk, az újpesti baptista imaház építésének 100. évfordulójára. *(Folytatjuk...)*

Baptista keresztség (bemerítés) Újpest város centenáriuma

Újpest iparvágányai (1896–1914), 2. rész

1902-ben a Budapest–Újpest–Rákospalotai Villamos Közúti Vasút Rt. (BURV) és a Budapestvidéki Villamos Közúti Vasút Rt. (BVKV) István úton

fekvő, Árpád út és Király utca közötti párhuzamos, ugyanakkor egymástól független sínpárjainak összekötésével kétvágányú szakaszt hoztak létre, miáltal október 24-től mindkét vágányt kölcsönösen igénybe vehették mindkét vasút járművei. Eme átjárhatóságot a BURV áruszállító menetei 1904-től használták ki a Vasút (ma: Görgey Artúr) utca felé, itt a BVKV-pályán át Palota–Újpest – 1907-től Rákospalota–Újpest – vasútállomást vették célba.

Az állomásra eredetileg 1878-tól az újpest-rákospalotai lóvasút egykori Park, mai Szilágyi utcai vonalából ágazott egy vágány a nyílt árurakodó mellé. (E rakodó ma is látható a mai 12-es és 14-es villamosok elágazásának vonalában.) Ez később egy újabb sínpárral egészült ki, mely a mai Lahner György utcától a (szintén ma is álló) teherraktár érintésével előbbihez csatlakozott. 1904. július 17-ére villamosították az újabb építésű és a rakodó melletti, összesen 424 méteres pályát, valamint közvetlen vágánykapcsolatot alakítottak ki a

nagyvasút vágányaival, az elsőként épült, csak a rakodóhoz vezető bekötést pedig elbontották. Ezt követően Palota–Újpestről BURV-mozdonyok továbbítottak nagyvasúti teherkocsikat, felváltva az addigi állomási lóvontatást. 1909 vége és 1911 eleje között kismértékben módosították a villamosvasúthoz való csatlakozását, ugyanis ekkoriban öltött testet a Vác–Budapest–Gödöllői Helyi Érdekű Villamos Vasút vonalának végállomása Rákospalota–Újpest nyugati oldalán. Ezt követően a Vasút és Park utcai kanyar íves villamosvágányából közvetlenül ágazott ki az állomási vontatóvágány, a korábbi, másodiknak épült bekötés egyidejű megszüntetésével.

A Vasút utcai vonalból két áruszállító sínpár ágazott ki. Egyike az 1884-ben alapított, Viola utca 16. szám alatti Kohn és Fried Kenőcsgyár telephelyére vezetett. A gyár (melynek helyén ma a Szigeti József utcai Általános Iskola telkének nyugati fele, foci pályája, és a Závodszy Zoltán utca 1–9. sz. lakóház egy része áll) készítményeit, az úgynevezett Kollarit-bőrlemezt, aszfaltot, kátránylemezt, szigetelő lemezt, kátrányt, karbonsavat, kocsikenőcsöt, sűrített gépkenőcsöt és vazelint hazánkban kívül Ausztriába, Romániába, Törökországba, Szerbiába és Bulgáriába is exportálta. E feladatra szolgáló tehervagonok az 1904. június 17-én átadott 219 m hosszú, a Szent Imre utca egyenes folytatását képező egykori Széchenyi utcán vezető s a gyár déli felén lévő II. udvarára tartó iparvágányon keresztül érkeztek. 1907-ben a Kossuth (ma: Szigeti József) utca északi oldalán lévő udvari elágazással a gyár Kossuth, Széchenyi és Viola utcák által határolt keleti udvarára újabb kiágazást készítettek, amellyel e sínpárok összhosszúsága 324 m-re növekedett. (Ez év végére a Széchenyi utca forgalmi vágányokat is kapott, itt vezették át a Viola utcai villamosjáratokat.)

A Vasút utca északi oldalán a Mező (ma: Erkel Gyula) és az 1914 körül elnevezett Kiss Ernő utca sarkán, a Mező utca 2. alatt

Kohn és Fried-féle kenőcsgyári vágányok az 1907-es bővítés után (Budapest Főváros Levéltára)

működött a Magyar Pamutipar Rt. pamutgyára. Nyersanyagai jórészt az Egyesült Államokból és Kelet-Indiából érkeztek, s csomagfonalait, nyers és kikészített molinóit, fehérített pamutvásznait, színes fonalból előállított ruhaszöveget nagy részben hazai piacokon értékesítették, de jutott belőlük a balkáni államokba, Törökországba, Kis-Ázsiába és Ausztriába is. Tárgyalt korszakunk végén 1200 munkás dolgozott falai között. Lóvasúti iparvágány szinte a kezdetek – 1880-as évek eleje-közepe – óta vezetett a gyártelepre, e vontatási mód 1900. november 15-én szűnt meg. Valószínűleg a gyár részleges korszerűsítésével együtt készült el 1906. július 23-ára az újabb, Vasút utcából a Mező utca felé 290 m hosszban kiágazó s itt csonkán végződő vágány, melyből visszafogva lehetett a Mező és Klauzál utcák sarkán lévő pamutgyári kapun át bejutni a telephelyre a mindösszesen 625 m-es sínpáron át gördülő tehermeneteknek.

Még 1902-ben építettek az Árpád úton egy István utcát keresztező kelet-nyugati összekötővágányt a BVKV és a BURV villamosvonalai között, az úttest déli oldalán. Amikor 1906 decemberére elkészült az Árpád úti BURV pálya kétvágányosítása, ezt az egyetlen összekötő sínpárt az István utcánál elvágták, keleti része az Árpád út 55. és 57. (ma: 69–75.; a Burger King épületénél a 196-os, 104/204-es, 120-as buszok megállóinak sora) előtt csonkavágányként megmaradt. Ezt követően rajta áruszállítási célból tehervagonok állomásoztak, melyeken a közeli kereskedők vasat és gabonaneműt, szalmát hoztak. Ezzel Újpest belterületén városképet csúfító és forgalmat akadályozó „teherpályaudvar” születt.

Innen nem messze, az Árpád út 71. (ma: 89.) sz. telken Éliás Adolf tűzifa- és szénkereskedő működtette fatelepét. Hogy a város belterületére áru eljussanak, 1907. május 29-ére egy 96 m-es sínpárt fektetett, mely a BURV rákospalotai vonalának Víztorony felőli irányából kanyarodott a fatelepre. Üzemben csupán rövid ideig állt, hiszen 1914-ig bezárólag megszűnt az itteni közúti vasúti áruszállítás.

Újpest közép- és délkeleti, tömegközlekedéssel addig nem elérhető részén, valamint

a közigazgatásilag Rákospalotához tartozó Istvántelek területén 1907-ben új BURV-villamosvonalak létesültek. A Mária (ma: Lebstück Mária), Ősz, Kórház, Viola, és a Kohn és Fried-féle iparvágánynál említett Széchenyi utcákon át kétvágányos pályát fektettek, mely a Vasút utcai vonalhoz csatlakozott. Az istvántelki szakaszon a Rózsa és Zápolya (ma: Elem) utcán és Rákospalota területén a mai Klára utcán, és vissza az Ősz utcán egyvágányos hurok készült. Mindkét szakaszon 1907. december 19-én indult meg a forgalom. A hurokvágányból két áruszállítást szolgáló vágány létesült. Elsőként a Rózsa utca 6/a (később: 14.) szám alatt működő Popelka és Társa Vasszerkezeti Gyára telephelyére tartó sínpár forgalma kezdődött meg 1909. október 18-án. Ez 74 m hosszban a Rózsa utcai forgalmi vágányból a Tél utcánál ágazott ki a telep területére. Tulajdonjoga a kazán- és lemezárugyár tulajdonosváltását követően 1912. március 16-ától a Bulicsek és Társa cégre szállt át.

Ehhez közel létesítette telepét a Phóbus Villamos Vállalatok Rt. áramfejlesztője. Működésével Újpest, Rákospalota és több főváros körüli település köz- és magánvilágítási, valamint erőátviteli szükségleteit, illetve a budapesti pályaudvarok világítását, s 1911-es megindulását követően a Vác–Budapest–Gödöllői HÉV áramellátását biztosította. A Tó utca 1. (ma: 7.) sz. alatti, Műhely, Bécsi, Amszterdami és Berliini utcák által határolt telepre a BURV Rózsa utcai vonalából összesen 412 m hosszú

Pamutgyári iparvágány (Budapest Főváros Levéltára)

sínpár ágazott ki, mely a Berlini utcában csonkán végződött, s belőle észak felé vált ki a Phóbus-telepre tartó, 1910. március 21-én üzembe helyezett vágány. A Phóbus ez évben meginduló áramszolgáltatáshoz tatabányai és dorogi rostált daraszén használt, a fűtőanyagokkal megrakott tehervagonjait Angyalföld vasútállomásáról az Ősz és Rózsa utca felől hozták az erőműbe. Hogy az állomásról rövidebb vonalon történhessen a szállítás, új kétvágányos pálya készítését tervezték a Berlini úton a székesfővárosi határig, csatlakozással Angyalföld vasútállomáshoz. E tervet a közgazgatási bejárását 1911. július 18-án tartották, részbeni megvalósulása az I. világháború időszakára esett.

Egyetlen fővárosi üzem létezett a BURV megbízói között, a teljesség kedvéért szót ejtünk róla. Az angyalföldi Béke tér mellett, a VI. (ma: XIII.) kerületi Figyelő (ma: Lehel) utca 14. alatt működő Langfelder Vilmos Gépgyára még 1907-ben igényelte iparvágány telepítését. Üzeme a Béke tér, Figyelő, Gömb, és Csuka (ma: Csata) utca által közrefogott telken többek között gőzfűrészgépeket, fagyasztógépeket, vasszerkezeteket, csővezetéseket készített. A gyártelep bővítésével a 321 m hosszú sínpár csak két évvel később, 1909. február 15-ére valósult meg, s egy utólagosan fektetett csonkavágánnyal 1914-ig 400 m-esre növekedett.

Popelka és Társa – később Buliczek és Társa –, valamint a Phóbus vágányai (Budapest Főváros Levéltára)

Időközben Újpest északnyugati térségében tovább bővült az iparvágányokkal ellátott üzemek száma. A századfordulót követően a Wolfner-féle bőrgyár további terjeszkedésével a Károlyi utca északi oldalán, illetve a Baross utcában 7. (később 7-9., a telep újabb bővülésével 1-21.) sz. alatt épült meg cipőkészítő részlege. Ide 1907. május 29-ére a Baross utca felől – északi irányú kiágazással – fektettek egy 428 m hosszú iparvágányt, amelyet 1914-ig 486 m-esre növeltek.

A Váci út 63. (ma: 81-83.) számú telken rendezte be fatelepét az Újpesten elismert Schreiber Gyula építési vállalkozó. Cégét még 1889-ben alapította, s nevéhez fűződik az újpesti Városháza, több helyi iskola, az újpesti közvágóhíd, a Phóbus és az Ister vízmű gyártelepeinek, a rákospalotai olajgyár és más épületek kivitelezése. Vállalkozása fióktelepére 229 méternyi sínpár vezetett 1909. október 19-i átadásától, mely a Váci úton lévő villamos végállomás vágányához csatlakozott, s 1914-ig 340 méteresre bővült.

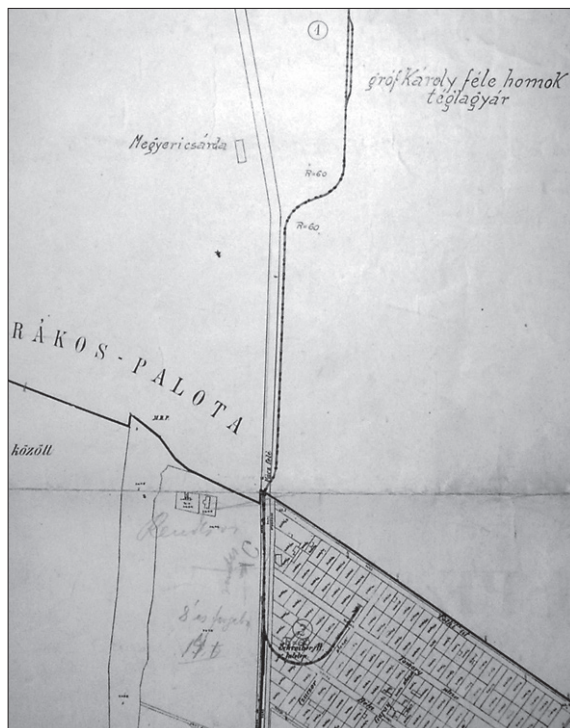
A Schreiber-fateleptől nem messze, a Váci úti villamosvonal végétől 985 méteres sínpárt fektettek a Főti úttól kifelé még Rákospalotához tartozó Váci út keleti felén, Károlyi László gróf főti földbirtokos megyeri téglagyárába. A Megyeri csárdával szemben, illetve attól kijebb, részben a mai gázgyár helyén lévő téglagyár korabeli hirdetése szerint évi 30 millió különböző kivitelű téglát állított elő, melyek szállítását 1910. április 5-ét követően a vágányon szintén a BURV végezte.

A Baross utcai villamosvonal eredetileg a Megyeri kápolnánál (ma: Jézus szíve templom) ért véget. 1910-ben fogtak hozzá bővítéséhez, a Baross utcán és hurokszerű kiképzéssel a mai Irányi Dániel utca–Megyeri út–Vasvári Pál utca vonalán épült vonalszakaszt személyszállító kocsik 1911. március 29-én használták először. Ezzel együtt helyezték üzembe Újpest város új vágóhídjának iparvágányát is, ami a Vasvári Pál utcai pályarészből 360 m hosszban ágazott el a Megyeri út 9. (ma: 13-15.) alatti telep keleti felén lévő két rakodója mellé. Ekkor a vágóhíd még csupán épülőfélben volt, közlekedés szempontjából nélkülözhetetlen feladatának csak az év november 9-i megnyitásától felelt meg. Élőállatok

szállítását, illetve a belőlük készült élelmiszerek fuvarozását végezte a közlekedési társaság.

Újpest vízvezeték-hálózatának kiépítése 1911. április 1-jén kezdődött meg, ezt a belga Ister Magyar Vízmű Rt. végezte. Igazgatósági és lakóépülete, valamint a gépház a Népszigeten kapott helyet, Újpest legmagasabb pontján, a Deák utca és Árpád út találkozásánál pedig 1912-re víztorony épült. Munkálatainak kezdetekor a BURV Dunaparra tartó sín párja és az Arany utca között (az Arany közben) alakították ki a vízmű „csőlerakási és nyomáskísérleti” telepét, melyhez 1911-ben kezelési vágányt fektettek. A vízmű kivitelezését követően e sín pár továbbra is megmaradt.

A fent említettekhez képest csupán rövid utalás található a feltárt források egy részében két áruszállításra használt közúti vasúti pálya egykori létéről. 1912-ben a Poolka F. Kovácsolható vas- és acélárugyárának Váci út 39. (ma: 51.) sz., valamint ugyanezen esztendőben a hidroxigén, gázelvásztó, oxigén, nitrogén, hidrogén és egyéb gázokat gyártó újpesti Hidroxigéngyár Megyeri út 1. (ma: 1-5.) sz. alatti telepéhez fektetett a BURV vágányt.

A Schreiber-féle fatelep, valamint a Károlyi téglagyár vágányai (Budapest Főváros Levéltára)

Jelentősen megnövekedett áruforgalma miatt a Villamtelep keleti, 400 négyszögölnyi területtel való kibővítésével új rendezővágányokat készített a cég. Ez összefüggésben állt az új kocsisín, valamint áramfejlesztő gép- és kazánház építésével, mely munkákat 1911 őszén kezdték el s 1913 folyamán teljesen befejeztek. Tehermenetek ezt követően a telep keleti oldalán lévő két rendezővágányt használták, melyek a tízes években elnevezett Széchenyi tér felől a Pálffy (ma: Chinoin) utcánál csatlakoztak a villamosvasúthoz. Két új mozdollyal is gyarapodott a „búrvasút” 1911-ben, az 5-ös és 6-os pályaszámú, egyenként 2x75 lóerős motorral felszerelt gépei a kistarcsai Gép- és Vasútfelszerelési Gyárban születtek.

A korabeli statisztika 1914 végén 18 – köztük egy nem újpesti – iparvágányról tesz említést, melyek összhosszúsága 7416 m volt. Nem szerepel már köztük a Györffy Kornél és Éliás Adolf telepeinek sín párja, ugyanakkor szintén nem található meg a vízmű csőtelep, a Poolka-féle és a Hidroxigéngyár-vágányok adatai, az Árpád úti nem hivatalos „teherpályaudvar” sincs feltüntetve.

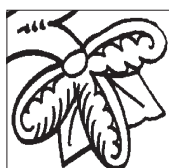
A BURV első teljes üzletében, 1897-ben 29 846 tonna árut fuvarozott, e szám 1902-ben lépte túl az ötven-, a következő esztendőben a száz-, 1910-ben pedig a kétszáz-ezer tonnát. 1912-ben 246 323 tonna árut továbbítottak a BURV cégjelzéses villamos mozdonyok, jócskán kivéve részüket Újpest ipari-gazdasági fejlődéséből. □

A Székesfővárosi Vízű, az Izzó, a Keleti és Murányi Vegyészeti gyár, valamint jobbra a Vágóhíd iparvágányai (Budapest Főváros Levéltára)

LŐRINCZ RÓBERT

Az UTE hajdani sporttelepe és a Népsziget egyéb sportlétesítményei

2013 májusában múlt száztiz éve, hogy a Népsziget árnyas fái alatt megnyitotta kapuit az Újpesti Torna Egylet egykori otthona, a népszigeti sporttelep. Kezdetben a klub a magába olvasztott Újpesti FC-től örökölt Pamutgyár melletti grundon kezdte el a szabadtéri sportok művelését, ám a labdarúgó szövetség az 1901-ben induló nemzeti bajnokságra már nem tartotta alkalmasnak a kisméretű, homokos talajú Mező (ma: Erkel Ferenc) utcai pályát. Az UTE így kénytelen volt Pesten, albérletbe kényszerülve megrendezni másodosztályú bajnoki mérkőzéseit.

A Népsziget az UTE pályával korabeli térképen

Nagy szükség volt hát egy olyan saját pályára, ahol a labdarúgók mellett az egyesület más szakosztályainak sportolói is otthonra találhattak.

A közel kétéves pesti „száműzetés” után az új sporttelep végül a Népszigeten, a vasúti híd déli oldalán, a töltéssel szemben, közvetlenül a part mellett épült meg, egy százados fáktól árnyalt, pázsitos mezőségen. A Földművelési Minisztérium által évi egy arany bérösszeg fejében átadott, 450 folyóméteres kerítéssel övezett területen egy labdarúgó-, egy futó-, és két tenispályát, valamint tornateret alakítottak ki. A közönség számára kényelmes nézőhelyek, büfé s árnyékos pihenőrészek álltak rendelkezésre. Az Újpesti Közlöny – némi elfogultsággal – nemcsak a Monarchia, de az egész kontinens legjobb sporttelepének nevezte a komplexumot. A pálya létrejötté leginkább Vágó Miksának, az UTE akkori elnökének köszönhető, aki minden követ megmozgatott az ügy érdekében. Az 1903. május 24-i pálya-avatóra a zászlókkal díszített főkapun át érkező közönség csakhamar zsúfolásig megtöltötte az ezer személyes tribünt, valamint a labdarúgó-pályát övező nézőteret. Az ünnepély a Himnusz hangjaival vette kezdetét, melyet az egyesület dalárdája énekelt, s amit a közönség kalaplevéve, állva hallgatott végig. Ezt a klub tornászainak bemutatója, majd atlétikai verseny követte. Befejezésképp az UTE labdarúgócsapata mérkőzött meg a Műegyetemi FC gárdájával. A találkozó kezdőrúgását Keczkés Etelka, az újpesti kikötőigazgató lánya végezte el, felavatva ezzel a „futballszentélyt”. A hazaiak ugyan 3:1-es vereséget szenvedtek a jóval esélyesebb ellenféltől, az újpesti közönség azonban szűnni nem akaró tapsviharral bízta kedvenceit.

Hosszú éveken keresztül sok nagy futballesemény, bajnoki csata és nemzetközi

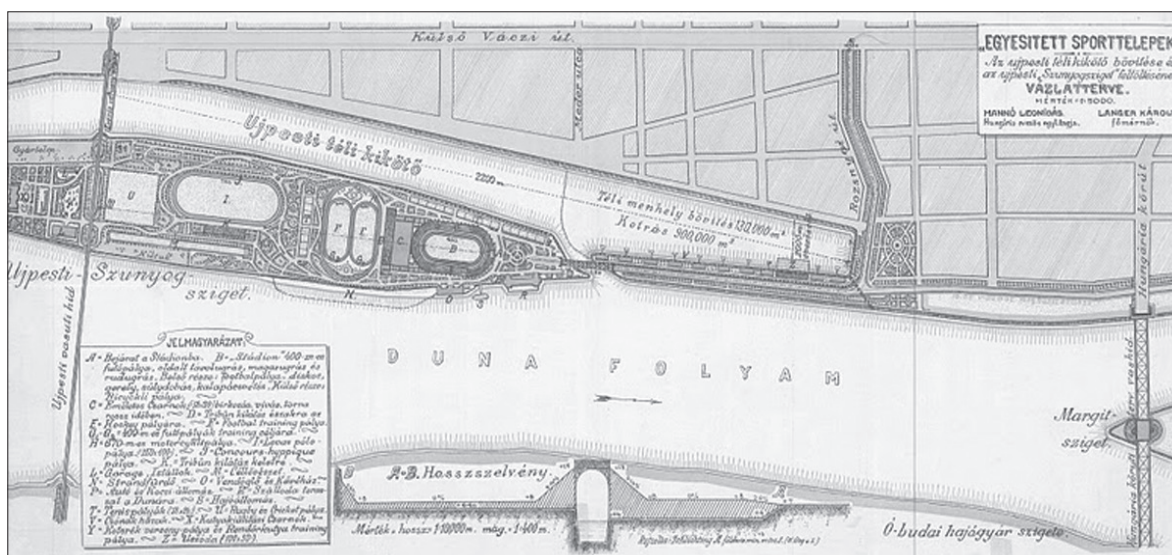
siker színhelye volt a csodálatos fekvésű sporttelep. Még a megnyitó évében itt játszották első nemzetközi mérkőzésüket az Újpest labdarúgói, melyen a Grazer AK ellen 5:1 arányban győzedelmeskedtek. S innen jutottak fel a következő idényben az élvonalba, melyet egy évi megszakítás kivételével, azóta sem hagytak el. A pálya megnyitását követő néhány nyáron az UTE és a Műegyetemi FC (később az MTK és az Újpesti Törekvés) játékosaiból Népszigeti Labdarúgó Csapat néven alakult együttes a bajnoki szünetben is gondoskodott a futballra kiéhezett szurkolók szórakoztatásáról. Ez az „alkalmi” gárda is sikert sikerre halmozott, és mérkőzéseit érdekes módon óriási, jobbára újpesti és palotai előkelő hölgyekből álló közönség szurkolta végig. Ám nem volt mindig ilyen idilli a hangulat a lelátókon, főleg az UTE bajnoki meccsein nem. Híres (sőt néha hírhedt) volt a pálya a fanatikus újpesti drukkerokról, a népszigeti mérkőzésekről szóló korabeli tudósításokban mindig téma volt a szurkolás, a közönség viselkedése.

A tenispályákon is folyamatosan zajlott az élet, a beszámolók szerint „itt adott találkozót az újpesti társaság haute cremeje”. Különösen érdekesek voltak a hétfői és péntek esti tornagyakorlatok, melyeket Porzolt Lajos, az UTE közkedvelt művezetője dirigált. Rövidesen az újpesti polgári fiú-

iskola is itt rendezte tornaóráit. S egy különlegesség a népszigeti pályáról, még a megnyitás évéből: „A footballon kívül egy új, érdekes és vonzó játék terve merült fel az egyesület kebelében, melynek szervezője Kent Jack, aki már e héten összegyűjti a 18 játékost, kik a bese-bal (bész-ból) kivételére szükségesek. E játékot Amerikában s Angliában óriási érdeklődés mellett kultiválják, míg a kontinensen az U.T.E. lesz az első, mely azt nálunk meghonosítja.”

Mindent összevetve a népszigeti sporttelep népszerű hely volt a szurkolók és a sportolók körében, nem véletlenül írta róla az egyik helyi lap: „[...] aki egyszer a telep ózonos levegőjével teleszitta tüdejét, nap-nap után visszatér hozzá, mint a mohamedán Kába-kövéhez”.

Kevésbé ismert, hogy a Népsziget neve hajdanán egy hatalmas sportberuházás helyszínévé is felmerült. Magyarország 1914 nyarán elnyerte az 1920. évi Nyári Olimpiai játékok rendezési jogát. Az első világháború után azonban nemcsak hogy nem rendezhettük meg a Vöröskeresztre tervezett világversenyt, hanem mint vesztes ország – a végül Antwerpenben megtartott viadalon – nem is indulhattunk. A magyar sportdiplomácia azonban rögtön komoly erőfeszítéseket tett az 1928-as játékok budapesti megrendezésére. Helyszínként számos terület szóba került. A kor egyik neves spor-

A népszigeti olimpiai létesítmények tervrajza

tolója, a görög származású Manno Leonidas, aki saját költségén vett részt magyar színeken az athéni olimpián, 1921-ben megjelent könyvében az olimpia helyszínéül az újpesti Népszigetet javasolta. Langer Károly mérnökkel közös terveiben egy 400 méteres futópályával, kerékpár-, és focipályával rendelkező új stadion építése szerepelt. Mellé a tornászok, vívók, birkózók számára fedett csarnokot, valamint szállodát, kávézókat, hajóállomást, strandot és számtalan tenispályát álmodtak. Épült volna jégkorong-, krikett-, rögbi-, lósport- és motorversenypálya, lőtér, a vasúti híd északi oldalára pedig kiállítási csarnok, kutya-versenypálya és rendőrkutya-tréningtelep létesítését tervezték. A kikötőből meghosszabbításával nyert 2 kilométeres evezőpálya majdnem a Rákospatakig nyúlt volna. Természetesen közlekedésfejlesztésre is gondoltak. Azonban a tervek messze meghaladták az ország teljesítőképességét és pénzügyi lehetőségeit, s a hatalmas beruházás végül csak a tervezőasztalon valósulhatott meg.

A két világháború között komoly vízisport-élet fejlődött ki a szigeten, egyre másra épültek a csónakházak. Teleppel rendelkezett itt (többek között) a Budapesti Evezős Club, a Phöbus, a Postások, a Magyar Cserkész Szövetség, a Láng Gépgyár SE, a Börzsöny Turista Egylet, a Kisok, a MOVE, a Földművelődésügyi Minisztérium Tisztviselőinek Sportegyesülete, a Keresztény Ifjak Sport Egyesülete, a Hangya Tisztviselők SE, a Testvériség SE, a Poseidon és a Viktória Evezős Club, a Gázgyári Tisztviselők Sport Egyesülete és a legendás UTE

sportoló és vezető, Kéméndy Ernő is. 1910 és 1938 között a szigethez kapcsolva, a Dunán működött az Újpesti TE fauszodája.

De térjünk vissza írásunk „főszereplőjéhez”, az UTE-sporttelephez, mely az idő múlásával – hiába növelték folyamatosan a befogadóképességét – egyre szűkebbnek bizonyult, korszerűtlenné vált. Az 1920 decemberében játszott Újpest–MTK mérkőzésen pályarekordnak számító majd tízezer szurkoló zsúfolódott össze a nem ekkora nézőszámra tervezett tribünökön. Mind gyakrabban merült föl egy új, modern stadion megépítésének szükségessége. A terület elhagyására a végső okot mégis az akkori tulajdonos hajózási társaság szolgáltatta, amely felmondta a népszigeti bérletet. Az Újpesti Torna Egyesület a Megyeri úton kezdett stadion-építésbe. Már lassan elkészült az új, impozáns Megyeri úti sporttelep, amikor 1922. június 22-én sor került a szigeti pályabúcsúztatóra, melyen az UTE a III. Kerület elleni 6:1-es győzelemmel köszönt el régi otthonától. Ezután a hajózási társaság egyesülete, az MFTR SK használta a telepet, körülbelül az 1940-es évek végéig, amikor nekik is költözködniük kellett (pár száz méterrel odébb, az összekötő híd északi oldalán építettek futballpályát), hisz az egykori UTE-sportpálya helyén hajójavító üzem épült. Ennek egyre pusztuló épületei találhatók ma is a területen. Ám ha csendben figyelünk, talán hallhatjuk, ahogy a szerelőcsarnokok falai még most is visszhangozzák a labdák „puffogását”, a sportolók kiáltásait, s a szurkolók régi buzdítását: „Tempó, UTE!” □

Képeslap a megnyitás évéből, 1903-ból

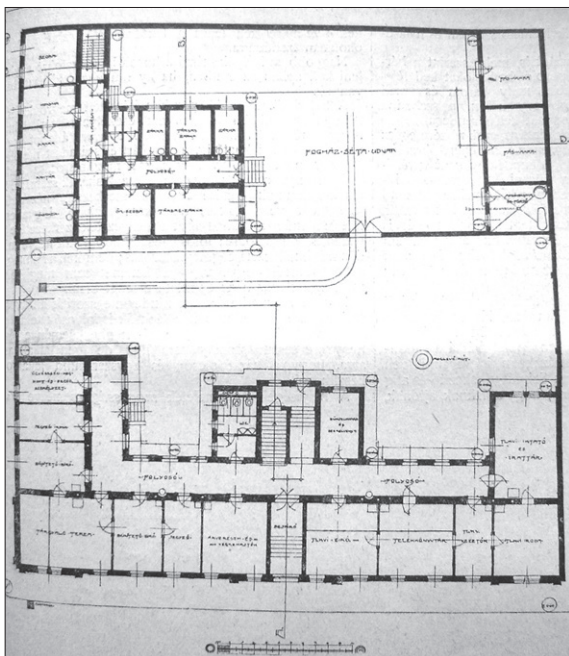
A pályavárató mérkőzés 1903. május 24-én

IVÁNYI JÁNOS

Újpesti középítkezések az Építő Ipar 1909–1913-as évfolyamainak tükrében

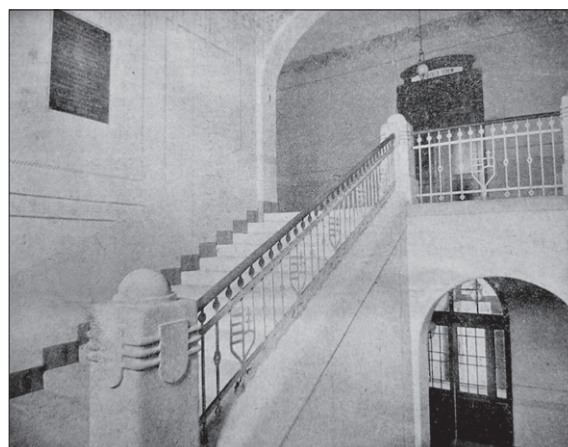
Az Építő Ipar* című hetilap 1909. évi 34. számában (1909. augusztus 22.) megjelent egy egész oldalas versenytárgyalási hirdetemény, amely Újpesten, a Tavasz és a Viola utcák sarkán emelendő állami elemi iskolaépület összes építómunkáinak vállalatba adására vonatkozott. Az iskola építését a vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter úr ő Nagyméltóságának folyó [1909] évi 73 087 sz. rendelete mondta ki. „A tervek, a költségvetés, a szerződési tervezet az ajánlati minta, a pályázati feltételek, valamint a munkák végrehajtásához kötött feltételek Újpest város gazdasági ügyosztályában a hivatalos órák alatt megtekinthetők. [...] A beadott ajánlatok Újpest város gazdasági ügyosztályában 1909. évi szeptember hó 7-én déli 12 órakor nyilvánosan felbontatnak.” A hirdetemény kelte: Újpest 1909. évi augusztus hó 12-e, aláírója dr. Ugró Gyula polgármester.

A pályázat eredményéről az Építő Ipar nem számol be, de az iskola felépült, 1998 óta a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara működik benne.

Az Építő Ipar hasábjain további hirdetemények is megjelentek. Az 1911. évi 17. számában (április 13.) a Magyar Királyi Államvasutak Igazgatósága Újpesten létesítendő fiú internátus építómunkáinak biztosítására hirdetett nyilvános versenyt, amelyhez a tervek, a költségvetés, a szerződéstervezet, az ajánlati minta stb. a MÁV igazgatóságának magasépítési ügyosztályán voltak megtekinthetők, a pályázatot 1911. május 18-án déli 12 óráig kellett benyújtani. Sajnos a kiírásban az internátus újpesti címét nem jelölték meg, csak feltételezni lehet, hogy az internátus az akkor, mint „fiatal” MÁV üzem, nemcsak a munkásjóléti intézményekről (Rákospalota – MÁV telep), hanem az utánpótlásról is igyekezett gondoskodni.

Az 1910. évi 3. számban (1910. január 16.) dr. Ugró Gyula aláírásával jelenik meg egy versenytárgyalási hirdetés, ami Újpest városban létesítendő Közvágóhíd építési munkáira kér ajánlatokat 1910. évi március hó 21-ének délelőtt 10 óráig Újpest város iktató-

Az újpesti járásbíróság és fogdaépület elsőként megépült változatának földszinti alaprajza és a lépcsőház fotója a stilizált címmel

hivatalába beadni. A helyet az ajánlat nem jelöli meg, de tudjuk, hogy a Megyeri úti Vágóhídról Hegedűs Ármin és Böhm Henrik terveinek megvalósításáról van szó, amit végül 1911-ben adtak át rendeltetésének.

Az Építő Ipar a hasábjain közzétett hirdetményekkel nemcsak épületek, hanem – mai szóval élve – az infrastruktúra fejlesztését segítő pályázatoknak is helyet adott. 1910. április 24-én (a 17. számban) Újpest város kb. 57 000 m³ aszfaltburkolat, 41 500 m³ kerámitburkolat, 24 000 m³ kőburkolat, az ehhez szükséges burkolóanyag szállítására tesz közzé versenytárgyalási felhívást, amelyet 1910. május hó 10-ének délelőtti 10 órájáig kell Újpest város iktatóhivatalába leadni. (Aszfaltburkolat esetében (átlag 10 cm-rel számolva ez kb. 570 000 m², 10,0 m széles útfelülettel számolva ez mintegy 57 km hosszú úthálózatot jelent). Az ajánlat nem jelöli meg a helyszínt, csak feltételezni lehet, hogy az ún. „közútrendőri” bejárás megtörtént, az elvégzendő munkákra az engedélyek a város rendelkezésére álltak. A versenytárgyalási felhívást itt is dr. Ugró Gyula polgármester írta alá.

Nemcsak versenytárgyalási felhívásokat, hanem versenytárgyalási eredményeket is közöl az Építő Ipar. Így az 1910. év bekötött teljes évfolyamának 166. oldalán értesülünk arról, hogy az újpesti polgári leányiskola toldaléképítkezése átalakítására szükséges munkák vállalatba adására kiírt versenytárgyaláson kik tették a legolcsóbb ajánlatot, továbbá ugyanazon évfolyam 232. oldalán arról értesülhetünk, hogy az „újpesti temetőben a sír-

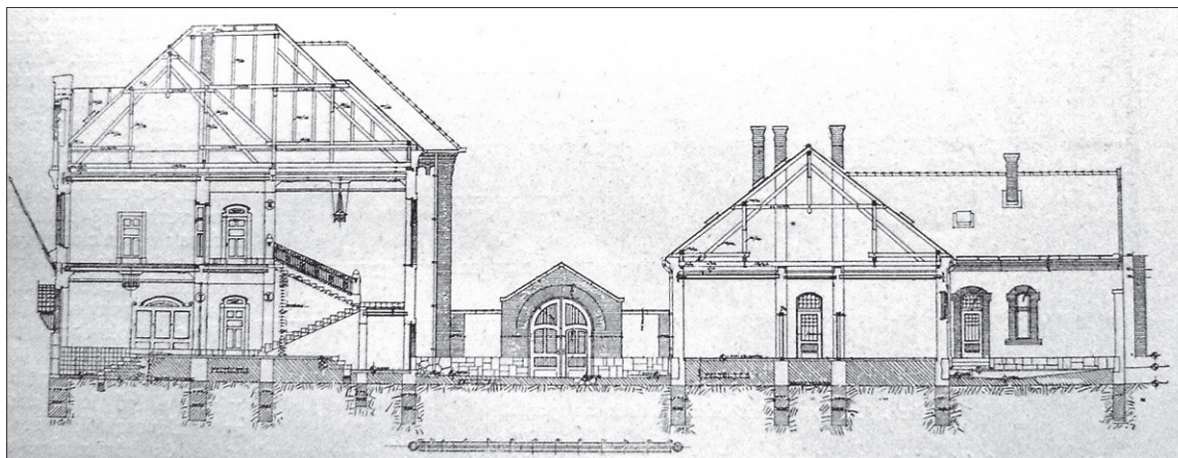
boltok építésére ajánlkoztak: Schreiber Gyula u., Székely és Faragó u., Gergely Jenő u., de két utóbbi ajánlat szabálytalan.”

A hetilapban találtunk egy „csemeget” is. Az 1910. május 22-i (21.) számban a 217. oldalon Jablonszky Ferenc építész arról számol be, hogy 170 000 korona költséggel felépült az újpesti kir. járásbíróház és fogház új épülete, a Tavasz és Erzsébet utca sarkán egy 600 négyzetölös (kb. 2160 m²-es) telken. A tervező rövid beszámolóján túl több fotó és műszaki terv (alaprajzok, metszet, homlokzat) is látható a bekötött évfolyam 217-220. oldalán. A fotókból kitűnik, hogy építése idején a termeket a folyosókról még kívülről fűtötték. Egyedi a lépcsőház korlátja, amely a magyar címer stilizált munkáit mutatja (a hétszer vágott mező a hármaskör álló kettős kereszttel. Ez utóbbit „valahogy” az idők folyamán eltüntették.)

Az Építő Ipar című szaklapban a fellelt versenytárgyalási felhívások további kutatások alapjául szolgálhatnak és nem közömbös, hogy – bár korábban már e lap hasábjain foglalkoztunk a Járásbíróház épületével – Jablonszky Ferenc eredeti terveiből is találtunk néhányat.** □

*Műszaki hetilap: a budapesti építőmesterek, kőműves-, kőfaragó- és ácsmesterek ipartestületének hivatalos lapja.

**A cikkben közölt dokumentumok a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár idézett lapszámaiban találhatók.

Az újpesti járásbíróház és fogdaépület metszete

Újpest sportegyesületei az 1940-es években

1943-ban a Közérdekű Könyvek Kiadóvállalatának gondozásában, Pluhár István, Zempléni Antal és Gábris István szerkesztésében jelent meg a Magyarországi sportegyesületek története című kötet. Az újpesti sportbarátok számára ma is érdekes lehet az a hetven évvel ezelőtti „pillanatsfelvétel”, amely a hadban álló Magyarország civil lakosságának sportéletét örökítette meg. A könyv települések szerint veszi sorra a különböző egyesületek tevékenységét. Az alábbiakban azokat a klubokat emeljük ki a korabeli kötetből, amelyek újpesti telephellyel vagy pályával rendelkeztek. Az UTE és az Ampere sportegyesületek történetével az Újpesti Helytörténeti Értesítő korábban már részletesen foglalkozott, ezért e két csapat ezúttal kimarad a felsorolásból.

„Angol–Magyar Cérnagvár Rt. [Külső Váci út 91.]. [A gyári egyesület] 1924-ben alakult a vállalat igazgatóságának kezdeményezésére, amely azonnal megfelelő sporttelepet bocsátott a munkások és tisztviselők rendelkezésére. Amatőr oktatók és testnevelő tanárnő foglalkozott a női sportolókkal, akik igen szép eredményt értek el. A női kézilabdázó csapat két éven át megnyerte Magyarország bajnokságát és végleg birtokba vette a Molnár-serleget. A futballcsapat a Cégliga I. osztályába került. Még torna, korcsolya, teke, asztali tenisz és turista szakosztály működik.

Baeder Illatszergyár Sportalakulata. [Erzsébet u. 2–4.]. A kezdeti nehézségeken 1926-ban túlesve, színei megjelentek a sportpályákon. 1927-ben a Cégliga bajnokság keleti csoportjának győztese lett. A következő évben női tornászainak voltak szép sikerei. Az egyesületet Kemény József irányítja.

Mauthner Testvérek és Társai Bőrgyár Sportklubja [Váci út 26.]. Alakult 1938-ban. Működő szakosztályai: kézilabda, teke és asztali tenisz. A labdarúgó szakosztály a gyár keretén belül csapatbajnokságot létesített. Az asztalitenisz szakosztály tagjai házibajnokság-

ban mérték össze erejüket. Saját tekepályán több ízben rendezett versenyeket. Szerény keretek között is sikeresen működik. Elnök: Lengyel János; alelnök: Korányi Imre dr.; Neubrand Mihály; főtitkár: Kunos Pál; pénztáros: Zala Károly; jegyző: Vadász Imre dr.

MFTR [Magyar Folyam- és Tengerhajózási Részvénytársaság] Sportkör, Budapest Mária Valéria utca 11. Alakult 1926-ban. Az egyesületet a vállalt újpesti hajóműhelyének munkásai alakították [a korábbi UTE pályán], melyből az igazgatóság támogatásával 1938-ban az egész vállalat sportköre alakult. Sporttelepe a Népszigeten van. Befogadóképessége: 10 000 személy. Működő szakosztályai: labdarúgó, evező, tenisz, vívó, balatoni vitorlás és kulturális. Elnök: Kornay József; ügyvezető elnök: Szalay Ferenc; szakosztály-vezetők: Molnár István, Pogány József, Ágotai Kálmán, Selig Alfréd, Berényi László dr., Jordán Richard. A labdarúgó szakosztály intézói: Fizil Ferenc és Götz Sándor. Az egyesület életében fontosabb szerepkört tölt még be: Tóth József, Andody Andor, Labonez András, Kramrich Mihály, Szalay Ferenc, vitéz Szabó Sándor dr. és Molnár Elemér. Az I. csapat 1926–27-ben a IV. osztályban játszott. [...] 1939 tavaszán a II. osztály harmadik helyén végzett. Az átcsoportosítás folytán 1939–40-ben az I. osztályba került, 1940-ben és 1941-ben az újpesti Szent István-kupa védő volt. A többi szakosztályi is mind szép eredménnyel szerepel.

Újpest-Rákospalotai Atlétikai Klub [URAK sporttelepe], a káposztásmegyeri lóversenypályával szemben, [a híres Parkvendéglő közelében működött].

Alakult 1902-ben. Sportpályájának helye és befogadóképessége és befogadóképessége: Újpest, 3000 néző. Működő szakosztályai és igazolt játékosainak száma: labdarúgó 60, tenisz 75, teke, sakk, asztalitenisz. Elnök: Tichler Viktor; szakosztályvezetők: tenisz – Wester Béla; labdarúgó – Tichler Viktor; intéző: Markhót Ede. Az egyesület labdarúgó szakosztálya 1937-től jelenleg is az amatőr I.

osztályban szerepel, váltakozó sikerrel. Többi szakosztályai jelentékenyebb sporteredményt még nem értek el.

Újpesti Törekvés Sport Egylet, Újpest, Gróf Károlyi utca 16. Saját sporttelep nincs. Labdarúgó szakosztálya működik 96 igazolt játékosal. Elnök: Nádas János dr.; ügyvezető elnök és szakosztályvezető: Szalay József. A szakosztály életében fontosabb szerepkört tölt még be: Sándor István, Laukó Antal, Haverda Rudolf, Sándor Ferenc, Kiss István, Olajkár József, Pusztai Pál és Rudas István. Az egyesület 1908-ban az ILSZ-bajnokságban kezdte meg működését. Már 1909-ben az első helyen végzett. 1910-ben a IV. osztályba kerültek fel. Azt megnyerve 1911-ben a III. osztályú bajnokságban szerepeltek, ahol ismét az első helyen végeztek. [...] 1918-ban megnyerték a II. osztályú bajnokságot és osztályozó alapján bekerültek az I. osztályba. [...] 18 év alatt 14 bajnokságot nyertek. Jelenleg az Északi csoport II. osztályában szerepelnek.

Újpest Városi Autóüzem Sport Club, Újpest, Városháza. Alakult 1931-ben. Sporttelepe: Phöbus pálya. Működő szakosztályai: labdarúgó és kulturális. 70 igazolt labdarúgó játékos van. Elnök: B. Kádár Béla; ügyvezető elnök és a labdarúgó szakosztály vezetője: Kolossváry Pál; a kulturális szakosztály vezetője: Dulai Jenő; intéző: Hornyák József. Az egyesület életében fontosabb szerepkört tölt még be: Bakó Oszkár dr., Nagy Lajos, Szabó Sándor, Hess Pál dr., Pesta László dr., Veszelinovits Miklós és Tepliczky Árpád. Az egyesület labdarúgó szakosztálya 1931-ben a MOVE-ban [Magyar Országos Véderő Egylet] kezdte meg működését, majd a BLASZ [Budapesti Labdarúgó Alsövetség] IV. osztályában szerepelt. 1933-ban megnyerte a IV. osztályú bajnokságot. 1935-ben a III. osztályú bajnokság első helyezettje volt. 1939-ben a II. osztály negyedik helyén végzett. Jelenleg is az élcsoporthoz tartozik. Az egyesület három csapatot szerepeltet. Az ifjúsági csapatuk is az élen van. Kölyökcsoportjuk is szépen szerepel. [...]

Úrlovasok szövetsége, Bp. IV. Szép utca 3. Alakult 1890-ben. Sportpályája: Káposztásmegyer. Elnök: vitéz Rapaich Richárd; igazgatók: Geist Gyula és nemsekéri Kiss Sándor; versenytitkár: Magyar Balázs. Az egyesület a magyar lótenyésztés érdekében sík-, aka-

dály- és gátversenyeket rendez, nagyszámú díjazásokkal.

Vacuum Oil Company Rt. Sportegyesülete, Budapest. Alakult 1927-ben. Előbb evezés, labdarúgás és tenisz szakosztálya alakult meg. Később turista, torna és kulturális szakosztályait állította fel. A nagy érdeklődésre tekintettel megszervezte a női és férfi gyep-hoki csapatát is. Az újpesti Népszigeten üdülőtábor létesített sportolói részére. Elnök: ifj. Farkasfalvi Farkas Kálmán; másodelnök: Pintér Tibor; alelnökök: Kuhn Ferenc és Hanft Imre; vezetőségi tagok: Ocskay László, Martin Jenő, Kostyál Frigyes, Graf Zoltán.

Wolfner Sport Egyesület, Újpest, Attila utca 130. [...] Alakult 1934-ben. Működő szakosztályai: labdarúgó, tenisz, evező és turisztika. Elnök: Hild Péter; ügyvezető elnök: Knor László; szakosztályvezetők: Korbuly Béla, Banbach Miklós, Virág István és Takács István. Labdarúgó szakosztályuknak jelenleg 5 működő csapata van, s csapataik az osztályok első soraiban küzdenek. Első csapatuk az amatőr I. osztály Északi csoportjában az élcsapatok között van. Kölyökcsoportjuk 1941-ben a II. helyen végzett. Az I. csapat az „Előkészítőben” kezdte, de minden évben egy osztállyal feljebb jutott. Többi működő szakosztályai is igen szép eredménnyel működnek. Itt említjük meg, hogy dalárdájuk az országos dalversenyen aranyérmet nyert.”

A helytörténeti kutatók további feladata az 1943-ban még működő egyesületek későbbi történetének feltárása. Az utókor számára értékes információkat jelenthet a sportklubok vezetőinek későbbi sorsa. □

Az URAK I. világháborúban elesett sportolójának emlékműve az egyesület egykori Szilágyi utcai sporttelepén. Tervezte: Zák Alajos

KOMJÁTHY ALADÁR

Babits tanár úr (részlet)

[...] Részesültem abban a szerencsében, hogy Babitsot mint tanárt is megismerhettem. Újpesten töltött rövid tanárosdása idején azok között voltam, akiket a magyar és latin nyelv rejtelseibe olyan páratlan tudással, szeretettel és kedvvel igyekezett bevezetni.

Akkoriban Babits már ismert költő volt s mi néhányan, diákok, akik lelkesedtünk az új költészetért, nagy izgalommal vártuk személyes megérkezését, mikor Fogarásról való áthelyezésének híre elterjedt. Egy szép napon végre a derék Jakube, másod-iskolaszolga, leereszkedő bizalmatlansággal közölte velünk, hogy az új „tanár úr” megérkezett s egyben kedélyes tót vigyorgással mindjárt be is mutatta, hogy milyen különösen mozgatja járás közben a nyakát.

Persze nekünk sem kellett több s a következő tíz percben mindent elkövettünk, hogy megpillanthassuk Babits tanár urat. Egyszerre csak megjelent hallatlanul barnán, fehér panama kalapban s fűrgé, apró léptekkel átsietett az udvaron a tanári szoba felé. Mondhatom, kevés embert vizitált valaha is annyi és olyan mohó szem mint őt. Rögtön konstataztuk, hogy a betyár Jakubenak igaza van. [...]

Az osztály a csöngetés után még javában tárgyalta a nagy eseményt halkított ordítózás közben, mikor egyszerre csak egész váratlanul belépett Babits tanár úr. Halálos csönd támadt s titkos izgalom. Akkor Babits tanár úr felment a katedrára, amennyire csak tehette kinyújtózott s egyszerű szavakkal adta tudtunkra, hogy ezentűl ő fogja tanítani a latint és a magyart. Büszkeséggel, de valami titkos kis szorongással is, vettük tudomásul ezt a bejelentést, mert valahogy mindannyian azt éreztük, hogy Babits tanár úr szigorú ember lesz. Be kell vallanom, hogy e várakozásunkat nem cáfolta meg úgynevezett kellemes csalódás, mert Babits tanár úr tényleg szigorú ember volt. Ezt a kis „hibáját” azonban hamarosan megbocsátottuk, mert az a hæv és komolyság, amellyel csodálatosan gazdag tudásának tárházát igyekezett számunkra megnyitni, mindannyiunkban először a tiszte-

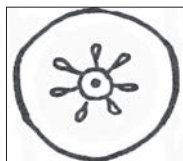
let, azután pedig a tárgy iránti heves érdeklődés érzését keltette fel. A legtöbbet mondom róla, ha megállapítom, hogy tanítványait komolyan vette, ami pedig ritka, nagyon ritka dolog tanároknál. Páratlanul nagyszerű módszerével, fényes előadásaival lassanként elérte, hogy a latin és a magyar órákat nem mint kellemetlen drukkolásokra alkalmat szolgáltató valamiket tekintettük, hanem mint nemes élvezetek forrását, amiken kitűnni dicsőség volt, szegyenben maradni ellenben leverő dolog, amit hamarosan reparálni kellett. Soha sem fogom elfelejteni, hogy milyen bámulatosan tudta megmutatni nekünk Zrínyi költői és írói nagyságát s csodálatra ragadott Pázmány stílusának erőteljes, természetes szépségei iránt. Elgondolhatjuk, hogy ha régi írókat így tudott megkedveltetni, akik pedig szokatlan nyelvezetük miatt mégis csak távolabb álltak lelkünkötől, mint a későbbiek, milyen élvezettel, valóságos izgalommal hallgattuk a korunkhoz közelebb álló írókról szóló lelkes fejtegetéseit. A latin nyelvet nem kevesebb hævvel és buzgalommal tanította, mint a magyart. [...] Megkövetelte, hogy a latinban használatos mondat szerkezetekkel, céljakkal, alkalmazásuk módjaival tisztában legyünk. Horatiust annyira közel vitte a szívünkhöz, olyan meggyőzően mutatott rá e nagy költő verseinek sajátos szépségeire, hogy a latin órákat megelőző szünetekben kettenként a legnagyobb komolysággal igyekeztünk minél jobban, minél tökéletesebben behatolni a költemények nyelvi és esztétikai szépségeibe. [...]

Ha néha lehunyom a szememet egy pillanatra, úgy rémlik előttem, mintha ismét az iskolában ülnék s hallanám Babits tanár úr komoly, mély hangját, amint azt mondja, Komjáthy! De mikor már-már felelnék a kérdésre, hirtelen fölrezenek, hogy mindez most már csak álom, álom és emlék. Babits tanár úr is csak emlék, az én diákságom is csak emlék, mert fut, fut az idő, változtat, gyúr, alakít, de a rémséges bős zúgáson mégis átrémlik valami finom és kiolthatatlan zengés, amely a szeretet örök hatalmáról dalol. □

(Megjelent a *Nyugat* 1924. 7. számában)

DR. KRISKA GYÖRGY

Praktikák az Újpesti Élet-képek fotópályázatra: makrofotózás

Újpest Önkormányzata és az Újpesti Sajtó Kft. 2013-ban is meghirdette fotópályázatát Újpesti Élet-képek címmel.

Az alábbiakban azoknak az olvasóinknak szeretnénk segítséget adni, akik cserélhető objektíves fényképezőgépükkel erős nagyítású fotókat, úgynevezett makrofotókat kívánnak készíteni az újpesti élőhelyek növényeiről, állatairól.

A makrofotózáshoz többféle módon is összeállíthatjuk felszerelésünket a fotótémát és anyagi lehetőségeinket figyelembe véve. A legegyszerűbb esetben használhatunk normál objektívet, amelynek nagyítását a gép és a lencse közé iktatott közgyűrű tagokkal, vagy harmonika kihuzattal fokozhatjuk. Ez utóbbiakból célszerű olyat beszerezni, amely képes működtetni az objektív beugrórekesztét, hiszen a makrofotózásnál különösen fontos a pontos élességállítás, ami állandóan szűk rekesznyílásnál, a fényszegény környezetben szinte megoldhatatlan feladatot ró ránk.

A makrofotózás legtökéletesebben a kifejezetten erre a célra készülő makroobjektívvel valósítható meg. Ezekkel jelentős nagyítás érhető el, de emellett gyakran távoli tárgyak fotózására is alkalmasak. Ha a makro-

objektív nagyítását fokozni akarjuk, akkor használjuk közgyűrűvel vagy harmonika kihuzattal.

Makrofotózó apparátusunkkal az élesség állítás a legegyszerűbben úgy történhet, hogy miután beállítottuk a nagyítás mértékét, akkor magát a gépet közelítjük a fényképezendő tárgyhoz, a megfelelő élesség eléréséig, nem pedig az objektívet, vagy a kihuzat gombjait csavargatjuk.

Sok makroobjektív autofókuszos üzemmódban is használható, ami azt jelenti, hogy az exponáló gombot gyengén megnyomva a gép automatikusan állítja be az élességet a kereső közepén levő tárgy részletre.

Ez a lehetőség mégsem használható ki gyakran, mert a legfontosabb képrészlet nem mindig esik a kereső közepére, és így előfordulhat, hogy a képen a lényeges elemek életlenek maradnak.

Az élességállítás másik problémája az, hogy főleg gyengébb fényviszonyoknál, vagy kis kontrasztosság esetében az automatikával lassabban találjuk meg az élességet, mint a kézi beállítással. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy makrofotózásnál a kézzel történő élességállítás a legeredményesebb.

Az előbbieken bemutatott eszközök használatakor, főleg ha nagyobb nagyítással dolgozunk, akkor sokszor 1-2 cm-re is meg kell közelítenünk objektívünkkel a fényképezendő tárgyat. Ez bizony egy szitakötő fotó elkészítésekor nehézséget okozhat. Ilyenkor segíthet az a megoldás, hogy a kihuzathoz egy kisebb teljesítményű teleobjektívet kapcsolunk, amellyel szintén elérhetünk igen nagy nagyítást, és a tárgyat sem kell annyira megközelítenünk.

A makrofotózás alapszabálya, hogy mindig a legkisebb rekesznyílással kell fényképeznünk, hogy a lehető legnagyobb legyen a mélységélesség. Ekkor viszont kevés fény jut a filmre, így jelentősen megnőhet az expozíciós

Csíkos pajzsospoloska (*Graphosoma lineatum*), 105 mm-es makroobjektívvel, körvaku megvilágítással készült kép

idő, ami ha kézből fotózunk, vagy mozgó élőlény a téma, a tárgy bemozdulásához vezethet. A probléma megoldását jelenti a villanófény használata, amely nagy fényerejével lehetővé teszi a rövid expozíciós időt.

Láttuk, hogy normál vagy makroobjektívvel fotózva közel kell mennünk a tárgyhoz, ezért nem használhatjuk a gép beépített vakuját, és a külső vakut sem rögzíthetjük a gépváz tetején elhelyezkedő vakupapucsnál, hiszen onnan csak a távolabbi tárgyakat tudjuk megvilágítani. Ilyenkor gondoskodnunk kell a vaku másfajta elhelyezéséről.

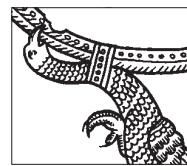
Az egyik lehetőség a vakusin használata. Ez az eszköz a fényképezőgép alapjához csavarozható fémkar, amelynek segítségével rögzíthetünk egy vagy két vakut az objektív közelében. A vaku és a sin elmozdításával állíthatjuk be a villanó fény irányát. Ezzel a módszerrel nem mindig tudunk elérni egyenletes megvilágítást, és gyakran zavaró árnyékok is jelentkezhetnek a képen.

Sokkal jobb eredményt érhetünk el a körvaku használatával. Ez az objektív szűrőmenetéhez csatlakoztatható, a lencsét körülvevő fényforrás, amely kifejezetten a makrofelvételek készítéséhez használható.

A nem túl kis méretű, néhány cm-es tárgyak fotózásakor különösen előnyös lehet a nagylátószögű objektívek alkalmazása. Ezek használatakor a mélységélesség jelentősen kitágul, ezért a háttér is jól kivehető.

A nagylátószögű objektívek különbözőek lehetnek. A normál nagylátószögű objektív 62° (35 mm-es fókusztávolság) és 75° (28 mm-es fókusztávolság) látószöggel, míg a szuper- és ultranagy látószögűek $84-96^\circ$ (24-19 mm-es fókusztávolság) és $100-118^\circ$ (18-13 mm-es fókusztávolság) látószöggel rendelkeznek. A nagylátószögű optikák alkalmazásakor a függőleges vonalak megdőlnek, a képszéli kerek tárgyak ellipszisekké, a derékszögű élek hegyesszögűekké torzulnak, ami különösen szembeötlő lehet a 28 mm-nél rövidebb fókusztávolságú objektívek esetén. A természetfotózás során a $f=28$ mm-es objektív használható a legjobban, mert ez a lencséhez közel eső tárgyakat már kissé nagyobbban mutatja a valóságnál, így a fotón kiemelhetjük a számunkra fontos részletet anélkül, hogy a képen zavaró torzítás jelentkezne. Termé-

szetesen a nagylátószögű objektív nem alkalmas nagyított képek előállítására, hanem a perspektívára és a térbeliség kihangsúlyozására hat azzal, hogy a tárgytávolság növekedésével sokkal kifejezettebb a kicsinyítés és a film síkjával nem párhuzamos egyenesek összetartása, mint egy normál objektívénél.

Az állatok rejtőzködésének egyik típusa az, amikor az állat színével, alakjával nagymértékben utánozza a környezetét. A közismert trópusi példák, botsáska, levélsáska mellett a vízpartokon is számtalan „rejtőzködő” él.

Ezek fotózásakor különösen fontos a forma hangsúlyozása, hiszen ezek az állatok színükkel beleolvadnak környezetükbe, így csak ennek alapján lehet felismerni őket.

A villanófényes megvilágítás a sötét háttér kialakításával biztosítja a figyelmet elterelő környezet „kikapcsolását”, és a forma megjelenítését.

Bizonyos fotótémák esetében fontos, hogy a képen ne legyen árnyék, és a háttér homogén, egyszínű legyen. Ilyenkor a tárgyat üveglapra rakjuk, az üveglap és a háttérszint adó lap közé gumidugókat helyezünk. A gumidugók egyrészt elcsúszásveszély nélkül rögzítik a háttér felett az üveglapot, másrészt eltávolítják a fotótémát a háttérlaptól, így a kis mélységélesség miatt a képen nem jelenik meg a háttérlap zavaró mintázata. Az árnyékmentes megvilágítás két egymással szemben elhelyezett, a tárgyat 45° -os szögben megvilágító villanófénnyel biztosítható a legegyszerűbben.

A természetben gyakoriak az olyan jelenségek, amelyek hosszabb-rövidebb idő alatt lejátszódó események sorozatából állnak össze. A legismertebbek a rovarok átalakulási folyamatai, melyek a néhány másodperctől (pl. árvaszúnyog kibújás) akár fél óráig is (pl. szitakötő átváltozása) eltarthatnak. Ezek fotodokumentációja akkor teljes, ha a fontosabb mozzanatokat megörökítik. Ha az átalakulás nagyon gyors, akkor motoros gépet kell használnunk, mely egy másodperc alatt több exponálásra is képes. A háttérrel választhatjuk feketének sötét helyen végezve a fotózást, de kialakíthatunk más fényszegény környezetet is, és ennek fényviszonyait figyelembe véve állítjuk be a hosszabb expozíciót. □

HIRMANN LÁSZLÓ

Komjáthy Aladár

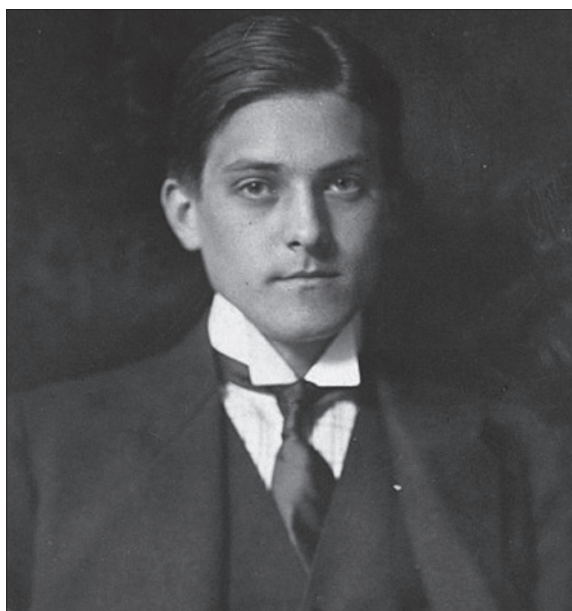

Az újpesti postapalota mellett húzódó Lőrinc utca a huszadik század második felében évtizedekig Komját Aladár kommunista költő nevét viselte. Még az ott élők is tévedtek gyakorta, mikor a nevet Komjáthy-ként emlegették, helytelenül úgy tudva, hogy viselője Babits Mihály újpesti tanítványa, költő és természettudós volt. A tévedés forrása az a tény lehetett, hogy Komját Aladár osztályharcos szemléletű verselő és Komjáthy Aladár természettudós közel egy korban élő költők voltak, és nevük alig különbözött egymástól.

Komjáthy Aladár 1894. május 24-én született Újpesten. Elemi iskoláját követően a helyi főgimnáziumban (ma: Könyves Kálmán Gimnázium) tanult, a Venetianer utcai épületben. Az 1911-12-es tanévben osztályfőnöke, egyben latin- és magyartanára a fiatal Babits Mihály volt.

A Fogarásról Újpestre kerülő, országosan ismert költő, felfedezője és első támogatója volt Komjáthy Aladárnak. Babits Újpestről történő távozását követően az ifjú barátság-

ga a költővel még sokáig fennmaradt, gyakorta csatlakozott ahhoz az asztaltársasághoz, amelynek Babits mellett Szabó Lőrinc is tagja volt. Komjáthy 1918-ban már maga is publikált a Nyugatban. 1919-ben, a forradalmi időkben a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa volt. Kinevezését a Tanácsköztársaság Közoktatásügyi Népbiztosságától kapta. A kommunista uralom hónapjai alatt pedig a budapesti Tudományegyetem politikai megbízottjának, Dienes Pálnak, Babits barátjának volt a titkára. A háborút követően az egyetem hallgatója lett, ahol figyelme a matematika felé fordult. Ez elsősorban Fejér Lipót matematikusnak volt köszönhető, aki eredetileg maga is bölcsészdoktori végzettséggel rendelkezett. A természettudós szintén nagy hatással volt Komjáthy Aladárra, ami nem is meglepő, ha megismerjük Ottlik Géza író sorait: „Kívülállónak nem lehet elmondani, hogy milyen volt Fejér Lipót. Óriás volt. Földöntúli vigasztalás a pusztá lény. Aki nem ismerte, az valamit nem tud a világról, és sohasem fogja megtudni.” A matematikus szuggesztív hatásának köszönhető, hogy Komjáthy végül 1923-ban maga is e tárgykörben doktorált. Ugyanakkor nem hagyott fel a versírással: 1925-ben jelent meg a Végtelen felé című kötete. Egzisztenciáját mégsem az irodalomra alapozta. Hivatalnoki pályára lépett, 1921 és 1944 között – tehát gyakorlatilag a Horthy-korszak teljes ideje alatt – a miniszterelnöki hivatal sajtóosztályán dolgozott. Itteni munkája során jó hasznát vette széleskörű műveltségének, kifinomult stílus-érzékének. Hivatalnoki tevékenysége során nem születtek nevesíthető iratok tollából, hiszen a sajtóközlemények műfaja személytelen. Ugyanakkor saját kedvtelésére továbbra is foglalkozott az irodalommal. 1922-ben Zola egy regényét ültette át magyar nyelvre, majd más francia szépirodalmi alkotásokat is lefordított. 1938-ban megjelent Szavak láncá című kötete. Az irodalmi élet végül elismerte teljesítményét. 1940-ben Baumgarten-díjat ka-

Komjáthy Aladár ifjúkor arcképe

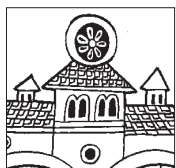
pott, három évvel később a Petőfi Társaság, idővel pedig a Kisfaludy Társaság tagja lett. Figyelme ezekben az években ugyanakkor egyre inkább a természettudományok felé fordult. Kora legfrissebb fizikai elméletei foglalkoztatták. A nyilas hatalomátvételnél ugyan elveszítette kancelláriai hivatalát, de az MTA könyvtárosaaként tovább tanulmányozhatta – többek között – Einstein gondolatait. 1944-ben lépett az akadémiai könyvtár munkatársainak sorába. A létesítmény az első világháborút követően súlyos évtizedeket élt át. A határon túlra került kulturális központokkal és könyvtárakkal megszakadtak a hagyományos cserekapcsolatok, az inflációs pénzsűke miatt a beszerzések akadoztak. Ugyan a második világhégés alig okozott károkat az intézményben, de Komjáthy Aladár egyelőre nem jutott felkészültségéhez méltó feladathoz. Így energiáit a természettudományos kutatási eredmények népszerűsítése terén mozgósította. Lefordította Rutherford: Az atomkutatás módszerei és eredményei c. művét, majd maga is írt hasonló témájú könyveket (Túl az atomon, Bp. 1946 és A Három fizikus: Newton – Rutherford – L. de Broglie, Bp. 1947). 1947-ben, az Egyetemi Nyomda kiadásában jelent meg A tudás fája: természetmagyarázat az ókortól napjainkig című, mindmáig legismertebb munkája. Könyvében a természettudományok alapjairól irodalmi igényességgel írt. Jellemző gondolata: „Az elemeket állandó mozgásba kell helyezni, egyszer a szeretet egyesíti, máskor a harc szétválasztja őket. A szeretet és a harc örök vetélkedése szabja meg a világ sorsát, ez uralkodik a szerves élet területén is.” Utóbbi műve miatt a mai magyar tudománytörténet természettudósként, egyszerűsmind költőként is nyilvántartja Komjáthy Aladár nevét. Csak a második világháborút követően, az MTA átszervezése teremtette meg a feltételeket munkahelye, az akadémiai könyvtár fejlesztésére. 1949-ben a tudós testület lett az ország vezető tudományos szervezete, könyvtára pedig azt a feladatot kapta, hogy megteremtse a kutatások bibliotékai hátterét. Komjáthy szervezőkészségét végre munkahelyén is kamatoztatta, ő alakította át az Akadémia könyvtárának újszerzeményi osztályát. Amikor 1950-ben megbízták az akadémiai könyvtár állományának fejleszté-

sével, a könyvállomány már hosszú ideje alig gyarapodott. Komjáthy sokoldalú műveltsége révén a legkorszerűbb szakirodalom beszerzésére tett javaslatot. Így jelentek meg az akadémiai könyvtárpolcokon a kibernetika, az izotópkutatás, a lélektan és a szociológia friss publikációi. Könyvtári tevékenységét mint alkotó munkát fogta fel. Egyik munkatársa így emlékezett rá: „egy halott, vagy legalábbis több évtizede tetszhalott könyvgyűjtemény feltámasztását tették feladatává. Komjáthy Aladárban megvolt minden adottság ahhoz, hogy ezt a feladatot aránylag rövid idő alatt megoldja: az európai kultúra minden kincsét magába foglaló műveltség, a rendkívül gyors tájékozódó képesség, a munkatársait gyakran csodálatba ejtő emlékezőtehetség és a meglepően nagy munkabírás. Nem felejtjük el, akik ebben az időben találkozhattunk vele, azt a szikrázó lelkesedést és örömet, amellyel belevetette magát a munkába.” Könyvtárfejlesztő munkájának egyetlen gátja a helysűke volt. A Lánchíd pesti hídfőjénél álló akadémiai palota már alig tudta befogadni a gyarapodó állományt. Komjáthy nagy álma, az önálló könyvtárépület azonban csak 1988-ban nyílt meg. Ő ezt már nem élhette meg.

1957-ben nyugdíjazták. Ennek ellenére, mint a matematika, a természettudományok és a filozófia szerződéses szakreferense egészen 1963. november 30-án bekövetkezett haláláig dolgozott. Komjáthy Aladár, ha költőként nem is tett szert országos ismertségre, tudományos ismeretterjesztő munkája mindenképpen a tudósok sorába emeli őt. Amint azt az őt jól ismerő Kenéz Ernő könyvtáros írta róla: „Költő volt és matematikus, de az elméleti fizika és a tudománytörténet területén is publikált értékes tanulmányokat. A matematika a logikához és a filozófiához, az irodalom pedig a lélektanhoz vezette el”. Mindenképpen figyelemre méltó tény, hogy megtalálta helyét mind a Horthy-, mind a Rákosi-korszak éveiben. Egyik időszakban sem tartozott a politika és a tudomány élvonalába, de sokszínű ismeretei révén megbízható munkatársa volt fontos szervezeteknek. Negyedszázados helytállása a miniszterelnökség sajtóirodáján, majd újabb két évtizedes könyvtárfejlesztő tevékenysége kivívhatják az utókor elismerését is.

A Sándor palota

A Sándor palota, a budai várnegyed egyik legmeghatározóbb épülete, közel negyedszázadon át volt Komjáthy Aladár munkahelye. A Horthy-korszakban itt működött a miniszterelnökség sajtóirodája is. A palotát Sándor Móric gróf, az ördöglovasként is ismert, Bajnán birtokos arisztokrata építtette budavári rezidenciának. Az épület tervezője Pollack Mihály volt, aki a korszakban divatos klasszicista stílusban álmodta meg a főúri otthont. Az épület homlokzati timpanonjában ma is ott díszelg – római számokba vésve – az átadás évszáma: 1806. Az örökösrel nem rendelkező gróf a Pallavicini családnak adta el a palotát. A kiegyezést követően gróf Andrássy Gyula miniszterelnök javaslatára a magyar állam előbb bérelte, majd pár év múlva megvásárolta az ingatlant, hogy a kormány hivatali központja legyen. Ettől kezdve, egészen a második világháború végéig, itt lakott a mindenkori magyar miniszterelnök,

itt került sor a kormányülésekre. Az épületnek összesen 16 kormányfő volt a lakója. A földszinten működött a sajtóiroda. Antal István, aki a Gömbös-kormány sajtófőnöke volt, emlékiratában ezt írta: „[...] 1932. október 3-án, hétfőn reggel egy kistaxin felrobogtam a Várba, új „állomáshelyemre”, a Sándor-palotába. [...] Bementem a sajtófőnökség irodájába, amely a palota földszintjén volt, eléggé sötét és szűk helyiségekben.” Komjáthy, aki a hivatal szerény fizetésű alkalmazottja volt, alighanem a budavári siklóra váltott jegyet, vagy az alagút feletti lépcsősort választotta, ha munkahelyére igyekezett. A Sándor palotát a vár ostroma során súlyos találatok érték. Teteje beszakadt, félig kiégett. Épen maradt berendezéseit fosztogatók hordták szét. A rendszerváltáskor csupán külső tatarozásra került sor, majd 2003-ban eredeti pompájában állíttatta helyre az állam a belső tereit is. A Sándor palota ma az államfő, a köztársasági elnök reprezentatív rezidenciája. □

Erdélyből menekülve újpestivé lett

Székely Sándor kertészmérnök 1927-ben született Csengerbagoson (ma: Boghis, Románia), 1945 óta él Újpesten. Családjával Erdélyből menekültek, hosszú vándorlás után találtak új hazát városunkban. Igazi újpestivé vált, családról, munkáról és a sport szeretetéről beszélgettünk.

– Erdélyben született, családja is odakötődött. Kérem, meséljen ezekről az évekről!

– A szilágysági Tasnádon (ma: Tasnad) éltünk, édesapám, Székely Sándor az ottani iskolában, mint kántortanító teljesített szolgálatot. Gyermekként két nagy megrázkódtatást éltünk át Ilona húgommal. Először majdnem édesapánkat veszítettük el: az iskolában az egyik gyerek felírta táblára, hogy „Isten áldd meg a magyart!” A román vezetés őt, az intézmény vezetőjét vonta felelősségre ezért, s halálra ítélték. Tasnád református közössége megvesztegette a hatóságokat, így nem került sor kivégzésére. Édesanyám, Bartha Margit tanítónő volt, ő sajnos nagyon korán, 1937-ben meghalt tüdőbajban. Tíz éves voltam, húgom kilenc, édesapám új édesanyát keresett nekünk. Az iskola egy másik tanítónőjét vette feleségül – Benkő Etelkát. Második édesanyám – mert így hívtuk – lemondott arról, hogy saját gyermeke legyen, áldozatosan nevelt bennünket. Amikor Észak-Erdélyt visszacsatolták Magyarországhoz, édesapát dr. Áfra Tamás tankerületi felügyelő a református iskolából áthelyezte Tasnád állami iskolájába igazgatónak. Én akkor már a zilahi Wesselényi Református Kollégiumban tanultam.

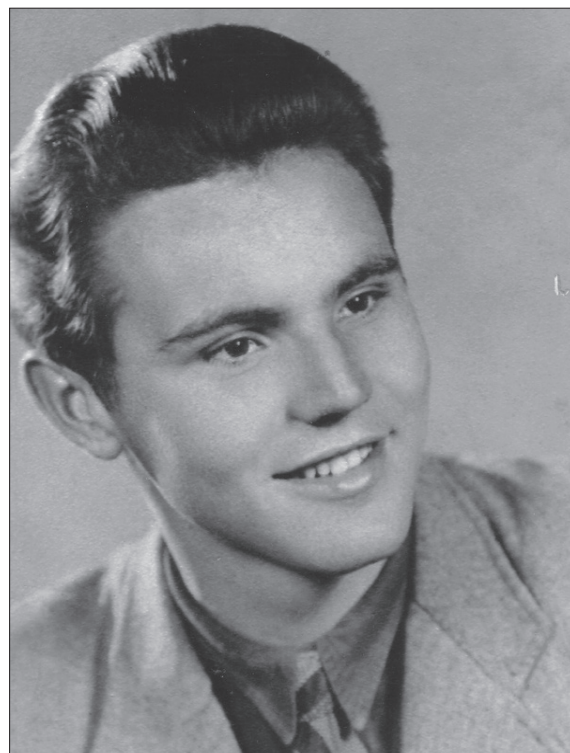
– A nehéz háborús évek megváltoztatták életüket, mint sokan másokét is.

– Az ország hadbalépését követően édesapánkat a „doni” magyar hadsereg ellátó egységébe hívták be, ahol karpaszományos zászlósként szolgált. 1944 nyarán már visszavonulóban, Vereckéről levelet írt nekünk, hogy látja: elvesztettük a háborút, nem akar visszatérni Tasnádra és semmiképpen nem

akar a románok „kezére kerülni”. Azt írta, menjünk valahogy Komáromba édesanya unokatestvéréhez, ott várjuk meg őt. Arról nem írt, hogyan jussunk el oda. Talán ő sem tudta, hogyan lehet megoldani egy ekkora utazást, szinte teljes életünk elköltöztetésével. Szerencsénkre nem sokkal később kolozsvári egyetemista század érkezett Tasnádra, akiket a front elől menekítettek. Behívtuk őket az iskolába éjszakára. Édesanyánk unokatestvérei is ott voltak, s azon az éjszakán eldöntöttük, hogy a levélnek megfelelően elindulunk a századdal együtt Komárom felé.

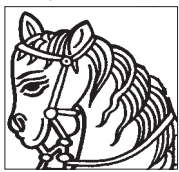
– Mivel tudták a legszükségesebbeket magukkal vinni?

– A menekülés nem volt egyszerű, mert két-három nappal a front előtt meneteltünk, volt, hogy napokon át folyamatosan mennünk kellett. Bőrröndökbe csomagolva, ökrös- és bivalyszekerekkel vittük a csomagokat, ekhót

Székely Sándor

készítettünk rá. Szerettem nagyon lovagolni, így lóháton mentem velük. A századparancsnok mindig előreküldött bennünket lovasokat, hogy menjünk, szerezzünk szállást a következő éjszakára. Hideg, őszi időben Nyíregyházán lett volna első szállásunk, meleg ételt kaptunk, tisztálkodhattunk, de fél óra múlva riadót fújtak, hogy 1-2 km-re mögöttünk vannak az oroszok, menni kell tovább. Néhány óra gyaloglás után másutt tudtunk megszállni. Így utaztunk. Amikor Hatvan alá jutottunk, már nagyon elfáradtam, felültem egy szekérre hajtani a lovakat. Aszódnál egy lejtős terepen, nekimentünk négy szembejövő német tanknak, árokba fordultunk, többen megsérültek.

Pár nap után mehettünk csak tovább, de az alakulatot elvesztettük, s már nem is értük utol. Óvatosan kellett haladnunk, mert én is katonaruhában voltam, hogy az egyetemi századhoz tartozónak látszak, de így külön, már katonaszökevénynek is gondolhattak volna a csendőrök. Végül Vác alatt Pestet megkerülve megérkeztünk Komáromba, ahol éppen a hídon haladtunk, amikor szembe jött édesanyám unokatestvére. Egy-két hét múlva édesapánk is megérkezett, aki néhány nap szabadságot kapott.

– Szerencsésen összekerült a család. Innen hová vezetett az útjuk?

– Összecsomagoltunk és gyalogosan mentünk, mert ló, szekér innen már nem volt. Édesapámnak nyílt parancsa volt, vissza kellett mennie alakulatához. Balassagyarmat környékén kerestük őket, ahol több életveszélyes helyzetbe sodródtunk. Végül megtaláltuk az alakulatot, azzal vándoroltunk nyugat felé: édesapa parancsnokával, más tisztekkel 10-15 ekhós szekérrel és 22-24 lóval. Nappal engem mindig eldugtak a szekéren, nehogy mint fiatallembert összeszedjenek és „páncéltörőnek” elvigyenek a németek. Több héttel később érkeztünk meg az ausztriai Enns folyó partjára, annak bal oldalán telepedtünk le. Elbóklásztam a környéken: füstre lettem figyelmes, láttam, hogy a faluban égették a Hitler-zászlókat és ujjonganak, kiderült: a folyó a demarkációs vonal, az oroszok addig mehetnek csak el. Az alakulat parancsnoka ezért úgy döntött: telepedjünk át a másik partra. Ez lett a szeren-

csénk, mert így nem orosz, hanem amerikai fogságba kerültünk, ők nem vettek el tőlünk semmit, még a fegyvereket sem. Összebarátkoztam egy fiatal amerikai tiszttel (George volt a neve), aki megszerethetett, mert reggelente maradék ennivalót hozott nekünk, amiből az egész család ehetett. Sok segítséget kaptunk, az egész telet ott töltöttük. A szekéren majdnem kétméteres hó volt. A katonák nagyon lázongtak tél végén, hogy haza akarnak menni, édesapa bízta őket, várjanak türelmesen, a helyi polgármesternél elérte, hogy adjon ellátást az embereknek, állatoknak. Végül 1945 májusában bevagoníroztak és hazahoztak bennünket Magyarországra. Mi Szombathelyen kiszálltunk, ahol – a korábban említett – dr. Áfra Tamás lakott, őt kerestük meg, hogy segítsen rajtunk. Egy elhurcolt zsidó család házában egy szobájában kaptunk átmeneti szállást. Dr. Áfra Tamás ekkor is valamilyen állami tanügyi pozícióban volt, elintézte, hogy édesapánk és anyánk állást kapjanak Magyarországon, mégpedig Újpesten. Édesanya a Lőrinc utcai iskolába került tanítónőnek, édesapa nem tudom, hol kapott először állást. A Lőrinc utcában adtak egy szolgálati szobát, szinte semmink nem volt három katonai pokrócon kívül.

– Milyen volt Újpesten berendezkedni, gyökeret verni ennyi hányatottság után?

– Jobbra fordult életünk, mikor édesapámat az Attila utcai iskolába igazgatónak nevezték ki. Az iskola melletti három szobás igazgatói lakásban laktunk (az épületet néhány éve bontották le), a nehéz időkben igyekeztünk önellátókká lenni; az elkerített kis területen még disznót is tartottunk. A három szobában összesen heten laktunk, mert Székely nagyszüleim is áttelepültek Magyarországra. Hetedik egyik unokatestvérem lett, akivel együtt jártunk Zilahon a református kollégiumba. Az 1945/46-os időszakban az infláció miatt nagyon szegények voltunk, reggeli-ebéd-vacsorára puliszkát ettünk pirított hagymával hónapokon keresztül, szó szerint néhány darabból állt a ruházatunk (3 gaty, 3 ing). Hozzá kellett járulnom a család jövedelméhez, ezért néha még iskolába sem tudtam menni. Itt is a szerencse segített. Egy szivarozó úriember szólított meg, Sanyika látom, milyen nehezen élnek, jöjjön el hozzám dol-

gozni, aranyban vagy dollárban fizetek. Király úr, egy kis újpesti szíjgyártó cég adminisztratív vezetője volt, társa, Molnár úr vitte a szakmát. Jóképű fiatalember voltam, először fizikai munkásnak, majd később ügynöknek alkalmaztak. Eleinte nem voltam sikeres, mert hiába házaltam a gépszíjakkal, rossz ruházatom miatt mindenhol kidobtak. Végül egy Fiumei úti malomban sikerrel jártam. Ma is emlékszem, micsoda öröm volt az első fizetsemből húst, élelmet vásárolni, meg az első új ingemet!

– *Sanyi bácsi hol végezte iskoláit?*

– Szüleim a Könyves Kálmán Gimnáziumba íratlak be, itt végeztem el a nyolcadik osztályt és érettségiztem le 1946-ban. Osztályfőnököm Szalóki József matematika-fizika szakos tanár volt, Vincze János latin tanáromra szívesen emlékszem. A nyelvi érettségit nagyon megszenvedtem, mert Zilahon franciát tanultam, itt meg németből kellett érettségizni. Egy év alatt kellett megtanulnom az anyagot. Érettségi után az Állatorvosi Egyetemre szerettem volna menni, de a Kertészeti Egyetemre vettek fel, végül kertészmérnökként végeztem. Diploma után Heves megyébe kerültem, később a Pest Megyei Tanács alkalmazottjaként a megye kertészeti és borászati felügyelője lettem 1952-ben. Máig sem tudom, hogy találtak rám. Ilyen munkakörben a háború után én voltam az első, azt a kis szobát kaptam, mely a háború előtti elődömé volt.

– *Hogy érezte magát hivatalnokként?*

– Édesapám mondta mindig: „édes fiam soha semmiféle jelvényt a kabátodon ne hordj! Ne tudja meg senki soha, hogy mi van a szívedben!” Így is cselekedtem. Nem nyilvánítottam véleményt politikai kérdésekben. Sokszor le kellett ülnöm az akkori urakkal fehér asztal mellé is (nem örültem neki), akkor sem mutattam ki az érzelmeimet. A szőlő- és gyümölcstermelőkkel megtaláltam a hangot, ez volt a fontos. Emiatt az ÁVH is behívatott, informáljam őket, de nem vállaltam, nem kerestek többet.

– *A sportszeretet, az újpesti foci ifjúkori szerelem.*

– Egy Árpád úti fodrászüzletbe jártam nyíratkozni, ahol a fodrász az UTE focicsapatának kapusa: Tóth György volt. Meséltem neki, hogy a kolozsvári KAC ifi csapatában

játszottam. Levitt a pályára, mint tehetséges fiataalt. Az UTE Kalmár nevű ügyintézője le akart igazolni, ebben is édesapám véleményét kértem ki. Megnézte az egyik mérkőzést, a város – szerintem – máig legtehetségesebb csapata (Szusza, Egresi, Nagymarosi stb.) szerepelt ekkor, és lebeszélte a játékról, mondván: ebbe a csapatba soha nem fogok bekerülni. A sport és különösen a futball szeretete azonban egész életemben fontos volt: az UTE Baráti Körének is vezetőségi tagja voltam.

– *A gimnáziumi tanév alatt élete párját is megtalálta Sanyi bácsi.*

– Érdekes körülmények között ismerkedtem meg feleségemmel, Fraknóy Hedviggel, aki 1928-ban született Újpesten. A Kanizsay Dorottya leánygimnázium diákja volt. Az épületet bombatalálat érte, ezért a lányok a Könyves épületébe jártak az órákra és a padokban leveleztek a számukra ismeretlen fiúkkal („ki ül ebben a padban?”). Én is, mint még több fiú válaszolgattam, és több levélváltás után személyesen is összeismerkedtünk. Sokszor fociztunk azon a nyílt mezőn, ami a Mikszáth utca és a Vécsey Károly utca között terült el. A Fraknóy család Mikszáth utcai házából Hedvig „kinézett magának”. Jóképű, jó mozgású, sportos fiatalembernek írt le naplójában; 1951 őszén házasodtunk össze. Végig a Mikszáth utcai házban éltünk, két leányunk született, négy unokánk van. Sajnos 2001-ben ért a nagy veszteség, hogy a feleségem elment. Nem hagyott itt teljesen, kívánságára nem a temetőben nyugszik, itt van velem a családi házban, ahol egész életében élt, s immár én is élek 62. éve. A szerencse a családalapításban is mellettem állt, ha Heda nincs, biztosan nem váltam volna azzá, ami lettem, tőle tanultam a műveltséget, kitartást, mindazt, ami előre vitt az életben. □

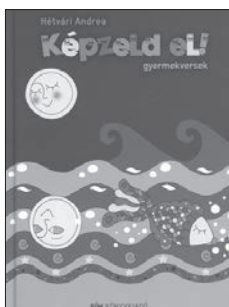

Székely Sándor családja

Könyvek Újpestről

Városházi Esték címmel 2004-ben helyismereti előadás sorozat indult a városháza dísztermében. Az esten helytörténeti kutatók, elismert szakemberek osztották meg ismereteiket a résztvevőkkel. Buda Attila, dr. Derce Tamás, dr. Gerber Alajos, Iványi János, Jolsvai András, Kadlecovits Géza és dr. Sipos Lajos előadásában hallottunk a város történetéről, az alapító grófról, jeles épületeinkről, színházról, szórakozásról, Berda Józsefről és Babits Mihályról s természetesen a helyi és országos ipar egyik jeles képviselőjéről, a Tungsram vállalatáról. Az előadásokat az Újpest Televízió rögzítette, e felvételek újraserkesztésével, digitális átdolgozásával készült el az Újpesti Helytörténeti Alapítvány gondozásában a kilenc DVD-ből álló gyűjtemény. Az érdeklődők számára hozzáférhető és megrendelhető az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben.

Hétvári Andrea újpesti szerző, akinek nevét több irodalmi lap – közöttük az újpesti székhelyű Napút című folyóirat – hasábjairól ismerhetik az olvasók. A számos pályadíjat nyert költő-szerkesztő ezúttal a legkisebbek számára készített verseskötetet. Évszakok, természeti jelenségek, hétköznapi és ünnepi témájú költemények váltják egymást, jól szavalható ritmusban. A gyűjteményben a gyermeki fantázia és humor remekül kiegészíti egymást. Számos vers a felnőttek számára is hordoz mondanivalót, így a kötet igazi családi olvasmány. A könyv különlegessége, hogy az illusztrációk egy részét ugyancsak a szerző rajzolta.

Hétvári Andrea a www.kepzeld-el.hu weboldalon érdekességekkel és feladatokkal várja a gyerekeket; a Rím Kiadó által megjelentetett kötete ugyanitt rendelhető meg.

Újpesti Napút

Május 11-én az Újpesti Polgár Centrumban került sor a Napút című irodalmi-kulturális folyóirat „Újpest” számának bemutatójára. Az est házigazdája Szondi György főszerkesztő meghívott vendégeivel, dr. Hollósi Antal országgyűlési képviselővel, Bertalan Tivadar látványtervezővel, valamint a lap szerzőivel beszélgetett. Közreműködtek az Újpesti Erkel Gyula Zeneiskola növendékei. A Napút megvásárolható a Tavasz utca 4. szám alatt.

Újpesten járt a nagykövet

Ilan Mor, Izrael Állam magyarországi nagykövete Újpesten tett látogatást május 14-én. A diplomatát Wintermantel Zsolt polgármester és dr. Tahon Róbert jegyző fogadta a Városházán. A megbeszélést követően közösen megkoszorúzták a holokauszt áldozatainak emléktábláját, majd a nagykövet Szöllősy Marianne vezetésével az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben, Szerdócz Ervin rabbi kíséretében a zsinagógában tett látogatást. A program zárásaként Ilan Mor diákoknak tartott előadást a Károlyi István 12 Évfolyamos Gimnáziumban.

Újpest Gyermekéért-díj

A Városháza dísztermében került sor június 6-án az Újpest Gyermekéért-díj átadására. Elismerésben részesült Lehner Ágnes, a Bródy Imre Gimnázium nyugalmazott tanára, Marton Sándor, a Babits Mihály Gimnázium és Karinthy Frigyes Magyar–Angol Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola tanára, Nyíriné Sonyócki Zsuzsa, az Angol Tagozatos Általános Iskola tanára, Tóth Árpádné, a Csokonai Vitéz Mihály 12 Évfolyamos Gimnázium tanára, valamint a Szigeti József Utcai Általános Iskola nevelőtestülete. A díjakat Wintermantel Zsolt polgármester adta át.

Újpesti Városnapok

Újpest Önkormányzata augusztus 30-tól szeptember 1-ig rendezi meg az Újpesti Városnapokat. Ekkor kerül sor a díszpolgári cím és az Újpestért-díjak átadására.

Júniusi számunkban a 4., 6. és a 7. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.